

VOKIEČIŲ ORDINO KARINĖ KOMUNIKACIJA ŽEMAITIJOS PAJŪRIU 1519–1521 METAIS

Dainius Elertas

ABSTRACT

Although the section of the Baltic seashore near Palanga was ceded to Lithuania under the Treaty of Melno, it remained strategically important to the Teutonic Order. From the Middle Ages, the coastal strip of the *starostwo* of Žemaitija in the Grand Duchy of Lithuania served as a land route connecting the Teutonic Order's domains in Prussia and Livonia. This article focuses on the dynamics of travel along this route in 1519–1521 when the Teutonic Order was at war with Poland. Although the theatre of war covered areas of Prussia in the triangle between Königsberg, the River Vistula and Mazovia, military escorts used the stretch of land around Palanga to transport messages, carts of ammunition, and soldiers. Mercenaries disguised as merchants, undercover messengers, and sometimes even large formations of soldiers, crossed the coastal strip. Due to the geopolitical situation, the Žemaitijans failed to cut off this movement completely: the Grand Duchy of Lithuania tended to turn a blind eye, and formally adhered to the 'eternal peace'. This article is the first attempt to shed a light on the role that the Palanga nexus of interaction between Prussia and Livonia played in the 1519–1521 war. It shows the specific participants, the route, and the circumstances of travel through this nexus.

KEY WORDS: Teutonic Order, Grand Duchy of Lithuania, Prussia, Livonia, Žemaitija, Polish-Teutonic War (1519–1521), communication, military transit, borderland.

75

ANOTACIJA

Nors Baltijos pajūrio ruožas ties Palanga pagal Melno taikos sutartį atiteko Lietuvai, Vokiečių ordiniui jis liko strategiškai svarbus. Nuo Viduramžių čia, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Žemaitijos seniūnijos pajūrio ruože, driekėsi sausumos kelias, kuriuo vyko sausumos susisiekimas tarp Vokiečių ordino valdų Prūsijoje ir Livonijoje. Šis straipsnis fokusuojamas į tokio susisiekimo dinamiką 1519–1521 m., kai Vokiečių ordinas kariavo su Lenkija. Nors karo teatras apėmė Prūsijos žemes trikampyje tarp Karaliaučiaus, Vyslos ir Mazovijos, minėtame ruože ginkluota apsauga gabeno laiškus, vežimus su amunicija ir kariais. Pajūrio ruožą kirsdavo pirkliais apsimitę žygūnai, slapta keliavę pasiuntiniai, o kartais ir didelės karių formuotės. Dėl susidariusių geopolitinių aplinkybių žemaičiams šio susisiekimo nepavyko visai nutraukti: Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė linko „užmerkti akis“ ir formaliai laikėsi „amžinosios taikos“. Šis straipsnis yra pirmas bandymas išsamiau nušviesti vaidmenį, kurį sąveikos mazgas tarp Prūsijos ir Livonijos ties Palanga vaidino 1519–1521 m. kare. Jis atskleidžia konkrečius susisiekimo per šį mazgą dalyvius, eigą, aplinkybes.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Vokiečių ordinas, Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, Prūsija, Livonija, Žemaitija, Vokiečių ordino ir Lenkijos karas (1519–1521 m.), komunikacija, karinis tranzitas, pasienis.

Dr Dainius Elertas, chief museologist and historian at the Lithuanian Sea Museum, Department of Navigation History and Collections Management, Smiltynės g. 3, LT-93100 Klaipėda, Lithuania. E-mail: d.elertas@muziejus.lt

NEXUSES OF INTERACTION IN THE BORDERLAND BETWEEN LITHUANIA AND PRUSSIA IN THE PRE-INDUSTRIAL PERIOD

Acta Historica Universitatis Klaipedensis XLVI, 2025, 75–110. ISSN 1392-4095 (Print), ISSN 2351-6526 (Online)

DOI: <http://dx.doi.org/10.15181/ahuk.v46i0.2782>

Įvadinės pastabos apie istoriografiją

1519–1521 m. įvykiai prie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau LDK) sienos Palangos–Kretingos–Gargždų–Pajūrio / Tauragės–Vištyčio ruože ir jų aplinkybės tyrinėtojų akyse bendrame Vokiečių ordino ir Lenkijos karalystės paskutinio karo fone nublanko. Lietuvių šio karo istoriografija skurdi. Pavieniai epizodai paminėti Zenono Ivinskio, Broniaus Dundulio straipsniuose ir Roko Varakausko atskira knyga išleistoje disertacijoje¹. Iki šiol jie nesulaukė atidesnio tyrimo. Išsamiuose Tomo Čelkio darbuose tiriamas sienų su Vokiečių ordino valdomis Prūsijoje ir Livonijoje nustatymo procesas, bet ne karo veiksmai².

76

Platesnis geopolitinis, diplomatinis ir karinis kontekstas buvo išnagrinėtas lenkų ir vokiečių istoriografijoje. Paskutinio Vokiečių ordino ir Lenkijos karalystės karo aptarimą lenkų istorikai pradėjo nuo politinio konteksto ir karo pasekmių vertinimo³. Po Antrojo pasaulinio karo lenkų istoriografijoje išsiskyrė daugiabriauniai Mariano Biskupo darbai. Juose detalai tiriama karo eiga, diplomatinės pastangos, geopolitiniai kontekstai. Iki šiol jie sudaro atspirties pagrindą dabartiniams tyrimams⁴. Abiejų kariaujančių pusių veiksmus, bendrąją karo eigą, karinių pajėgumų pasiskirstymą ir santykį pristatė Janas Tyszkiewiczzius⁵. Jaceko Wijaczkos monografijoje atskleidžiama, kaip šiuolaikinė lenkų istoriografija vertina Vokiečių ordino didžiojo magistro politiką⁶.

Vokiečių istoriografija irgi pateikė aptariamo karo vaizdą Vokiečių ordino ir Livonijos istorijos paskirų asmenybių tyrimuose. XVIII–XIX a. Prūsijos, XIX–XX a. Vokietijos istorikus Vokiečių ordino ir Lenkijos karalystės karas visų pirma domino kaip Vokiečių ordino valdų Prūsijoje saulėlydžio slenkstis ir Prūsijos hercogystės radimosi prielaida. Todėl bendroji šio karo eiga aptarta pagrindinėse Prūsijos ir Vokiečių ordino istorijos

¹ IVINSKIS, Zenonas. Kovos bruožai dėl Žemaičių ir jų sienų. *Athenaeum*, 1935, t. 4, p. 54–117; ir atskiru leidiniu IVINSKIS, Zenonas. *Kovos bruožai dėl Žemaičių ir jų sienų*. Kaunas, 1936; DUNDULIS, Bronius. Lietuva ir Ordino valstybės žlugimas (1466–1525 m.). *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija*, 1969, t. X, p. 159–168; VARAKAUSKAS, Rokas. *Lietuvos ir Livonijos santykiai XIII–XVI a.* Vilnius, 1982.

² ČELKIS, Tomas. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorija: sienų samprata ir delimitaciniai procesai XIV–XVI amžiuje*. Vilnius, 2014; ČELKIS, Tomas. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kelių evoliucija. Sausumos užvaldymas*. Vilnius, 2021; ir kt.

³ Pz., POCIECH, Władisław. *Geneza hołdu pruskiego (1467–1525)*. Gdynia, 1937.

⁴ BISKUP, Marian. *Polska a Zakon Krzyżacki w Prusach w początkach XVI wieku: źródła sekularyzacji Prus Krzyżackich*. Olsztyn, 1983; BISKUP, Marian. „Wojna pruska”, czyli Wojna Polski z Zakonem Krzyżackim z lat 1519–1521. Olsztyn, 1991; BISKUP, Marian. Das Problem des Söldner in der Streitkräften des Deutscherordenstaates vom Ende des 14. Jahrhunderts bis 1525. In *Das Kriegswesen der Ritterorden im Mittelalter* (Universitas Nicolai Copernici Ordines militares Colloquia Torunensia Historica, VI). Hrsg. von Zenon Hubert NOWAK, 1991, S. 49–74; BISKUP, Marian. *Wojny Polski z zakonem krzyżackim (1308–1521)*. Gdańsk, 1993.

⁵ TYSZKIEWICZ, Jan. *Ostatnia wojna z Zakonem Krzyżackim 1519–1521*. Warszawa, 1991.

⁶ WIJACZKA, Jacek. *Albrecht von Brandenburg-Ansbach (1490–1568): ostatni mistrz zakonu krzyżackiego i pierwszy książe „w Prusiech”*. Olsztyn, 2010.

sintezėse⁷. Dėl informatyvumo nurodome aktualią mūsų tematikai Juliaus Wiese'ės studiją apie paskutinį Klaipėdos komturą. Biografijos tyrime pateikiama nemažai detalių to laikotarpio lokaliai istorijai⁸. Dieteris Heckmannas aptarė XV–XVI a. Livonijos–Prūsijos susisiekimo Žemaitijos pajūriu teisėtumą, bet susitelkė į laikotarpį iki XVI a. Apie tai, kas vyko vėliau, vos užsiminė⁹. XIX a. – XX a. pradžios Livonijos tyrinėtojams paskutinio Vokiečių ordino ir Lenkijos karalystės karo problematika liko bendrojo Prūsijos ir Livonijos santykių tyrimo nuošalėje¹⁰. Vokiečių istoriografija daug dėmesio skyrė išorės politikai, diplomatijai ir Vokiečių ordino, Maskvos Didžiosios Kunigaikštystės, Šventosios Romos imperijos, Lenkijos karalystės santykiams. Ji padeda suvokti bendrąjį kontekstą, kuriame vyko diplomatų kelionės 1519–1521 m. Paminėtina svarbos nepraradusi XX a. pirmosios pusės Hanso Uebersbergergo studija¹¹, Kurto Forstreuterio monografija¹², XX a. pabaigoje – Elkės Wimmer straipsnis¹³ ir Maikės Sach monografija¹⁴.

Vokiečių ordino ir Maskvos santykius karo pasirengimo ir eigos kontekste tyrė negausūs Rusijos tyrėjai. Anna Choroškevič skyrė jiems vietos bendroje Maskvos tarpautinių santykių apžvalgoje¹⁵, o neseniai jų dinamiką plačiau tyrinėjo Aleksejus Lobinas¹⁶.

⁷ P vz., BACZKO, Ludwig, von. *Geschichte Preussens*. Königsberg, 1795; VOIGT, Johannes. *Geschichte Preussens, von den ältesten Zeiten zum Untergange der Herrschaft des Deutschen Ordens*. Bd. 9. Königsberg, 1839; VOIGT, Johannes. *Handbuch der Geschichte Preussens bis zur Zeit der Reformation*. Bd. 3. Königsberg, 1843; HUBATSCH, Walther. *Albtecht von Brandenburg-Ansbach, Deutschordens Hochmeister und Herzog in Preussen 1490–1568*. Köln-Berlin, 1960. Šį sąrašą galima labai išplėsti.

⁸ WIESE, Julius. *Herzog Erich von Braunschweig, der letzte Komtur des Deutschordens zu Memel*. Königsberg, 1908.

⁹ HECKMANN, Dieter. „Der Samaitische Strand“. Beobachtungen zur Rechtsqualität einer Verkehrsverbindung zwischen den Deutschordensherrschaften Preußen und Livland vom 15. bis zum frühen 16. Jahrhundert. In *Deutschordensgeschichte aus internationale Perspektive. Festschrift für Udo Arnold zum 80. Geburtstag*. (Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, Bd. 85). Hrsg. von Roman CZAJA, Hubert HOUBEN. Ilmtal-Weinstraße, 2020, S. 83–92.

¹⁰ Ryškiaus to pavyzdys ARBUSOW, Leonid. *Grundriss der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands*. Mitau-Riga, 1889; ARBUSOW, Leonid. *Wolter von Plettenberg und der Untergang des Deutschen Ordens in Preussen*. Leipzig, 1919; ARBUZOV“, Leonid“. *Očerki istorii Lifliandii, Estliandii i Kurliandii*. Sankt-Peterburg“, 1912.

¹¹ UEBERSBERGER, Hans. *Österreich und Russland seit dem Ende des 15. Jahrhunderts*. Bd. 1: *Von 1488–1605*. Wien-Leipzig, 1906.

¹² FORSTREUTER, Kurt. *Preussen und Russland im Mittelalter. Die Entwicklung ihrer Beziehungen vom 13. bis 17. Jahrhundert*. Königsberg, Berlin, 1938.

¹³ WIMMER, Elke. Livland – ein Problem der habsburgisch-russischen Beziehungen zur Zeit Maximilians I. In *Deutschland-Livland-Russland. Beiträge aus dem Historischen Seminar der Universität Hamburg*. Hrsg. von Norbert ANGERMANN. Lüneburg, 1988, S. 53–110.

¹⁴ SACH, Maikė. *Hochmeister und Großfürst. Die Beziehungen zwischen dem Deutschen Orden in Preußen und dem Moskauer Staat um die Wende zur Neuzeit* (Quellen und Studien zur Geschichte des östlichen Europa, Bd. 62). Stuttgart, 2002.

¹⁵ KHOROSHKEVICH, Anna. *Russkoe gosudarstvo v sisteme mezhdunarodnykh otnoshenii kontsa XV – nachala XVI v*. Moskva, 2003.

¹⁶ LOBIN, Aleksej. Poslaniia Vasiliia III velikomu magistru Al'brekhtu 1515 g. iz sobraniia Istoricheskogo kenigsbergskogo sekretnogo arkhiva. *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*, 2012, No. 1, s. 141–152; LOBIN, Aleksej. Poslanie gosudaria Vasiliia III Ivanovicha imperatoru Karlu V ot 26 iunija 1522 g.: opyt rekonstruktsii teksta. *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*, 2013, No. 1, s. 130–141; LOBIN, Aleksej.

Tarp vokiškos ir lenkiškos XVI a. Vokiečių ordino politinės raidos tyrimų istoriografijos įsiterpia JAV tyrinėtojo Williama Urbano sintezės¹⁷.

Patys 1519–1521 m. Vokiečių ordino ir Lenkijos karalystės karo meto įvykiai LDK ir Vokiečių ordino valdų pasienyje platesnio tyrėjų dėmesio dar nesulaukė, nors prielaidų ir galimybių pradiniam tyrimui yra. Panoraminiam vaizdui susidaryti duomenų suteikia ne tik platesnis karo kontekstas minėtoje istoriografijoje, bet ir XIX–XX a. publikuotų istorinių dokumentų rinkiniai, naratyviniai šaltiniai ir atskirų archyvų dokumentų aprašai¹⁸. Išskirtume aktualų Hamburgo universiteto bei Rytų ir Vakarų Prūsijos regioninės istorijos komisijos virtualaus šaltinių rinkinio projektą „*Das virtuelle Preussische Urkundebuch: Regesten und Texte zur Geschichte Preussens und des Deutschen Ordens*“. Juo bandyta aprėpti per 30 000 saugomų 1198–1525 m. Vokiečių ordino dokumentų vienetų masyvą. Projektui vadovavo Stuartas Jenksas ir Dieteris Heckmannas, o vėliau darbus tęsė Jürgenas Sarnowsky¹⁹. Turimi duomenys ir informacija leidžia apibūdinti karinę Vokiečių ordino komunikaciją Žemaitijos pajūriu 1519–1521 m., nustatyti jos masto ir intensyvumo tendencijas, aptarti bent dalį susijusių aplinkybių. Suprantama, ateityje nepublikuotų šaltinių masyvo panaudojimas šioje temoje suteiks naujų detalių, išplės interpretavimo galimybes.

Plany voennogo sotrudnichestva Tevtonskogo ordena i Rossii v 1517–1522 gg. *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*, 2014, No. 1, s. 11–26.

¹⁷ Į lietuvių kalbą išversta: URBAN, William. *Žalgiris ir kas po jo. Lietuva, Lenkija ir Vokiečių ordinas – nemirtinumo beišškant*. Vilnius, 2004. Aktualūs tyrėjo darbai anglų kalba: URBAN, William. *The Last Years of the Teutonic Knights: Lithuania, Poland and the Teutonic Order*. Barnsley. 2019; URBAN, William L. *The Teutonic Knights: A Military History*. Barnsley. 2003.

¹⁸ *Preussisches Archiv oder Denkwürdigkeiten aus der Kunde der Vorzeit*. Bd. 1–3. Hrsg. von Karl FABER. Königsberg, 1809–1810; *Index corporis historico-diplomatici Livoniae, Esthoniae, Curoniae oder Kurzer Auszug aus derjenigen Urkunden-Sammlung, welche für die Geschichte und das alte Staatsrecht Liv-, Ehst-, und Kurland's*. Bd. 2. Hrsg. von Karl Eduard von NAPIERSKY. Riga, Dorpat, 1835; *Acta Tomiciana*. T. 4–5. Ed. Stanisław GORSKI. Poznań, 1855; *Die Königsberger Chroniken aus der Zeit des Herzogs Albrecht*. Hrsg. von Friedrich Adolph MECKELBURG. Königsberg, 1865; *Pamiętniki dyplomatyczne „snoshenii Moskovskago gosudarstva s“ Nemetskim“ Ordenom“ v“ Prussii 1516–1520 g.* Red. Gennadii KARPOV“. Sankt-Peterburg“, 1887; *Simon Grunau's Preussische Chronik*. Bd. II. Hrsg. von Max PERLBACH, Rudolf PHILIPPI, Paul WAGNER. Leipzig, 1889; JOACHIM, Erich. *Die Politik des letzten Hochmeisters in Preußen Albrecht von Brandenburg*. 3 Theile. Leipzig, 1892–1895; *Regesta historico-diplomatica Ordinis S. Mariae Theutonicorum*. Pars I–II. Ed. Erich JOACHIM, Walther HUBATSCH. Göttingen, 1948–1973; *Scriptores rerum prussicarum*. Bd. 6. Hrsg. von Walther HUBATSCH, bearb. von Udo ARNOLD. Frankfurt a. M., 1968; *Handlingar till Nordens Historia 1515–1523* (Historiska Handlingar, del. 39–41). [Vol.] I–II:1–2–III. Utg. Lars SJÖDIN. Stockholm, 1967–1979.

¹⁹ Patikslintą Vokiečių ordino dokumentų registrą ir kai kurių dokumentų publikacijas žr. <<https://www.spaetmittelalter.uni-hamburg.de/Urkundenbuch/>>, paskutinį kartą žiūrėta 2024-11-15. Kadangi tai plačiausias iki šiol sudarytas sąvadas, remsimės jo pateikta numeracija. Pateikiame šioje numeracijoje vartojamas santrumpas: PrUB – nuoroda į projektą *Preussisches Urkundebuch*; JH – ši informacija iš *Regesta historico-diplomatica Ordinis S. Mariae Theutonicorum*. Pars I–II. Ed. Erich JOACHIM, Walther HUBATSCH. Göttingen, 1948–1973 ir lotynišku skaičiumi pažymėtas tomo numeris bei virtualaus projekto rengėjų suteiktas dokumento numeris; skliaustuose – dokumento sukūrimo data (jei žinoma) ir vieta; GStA – Prūsijos kultūros paveldo Slaptąjį valstybės archyvą (*Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz*) Berlyne; OBA – GStA archyvo dalį XX. *Hauptabteilung, (historisches) Staatsarchiv Königsberg, Ordensbriefarchiv* (pagal JH I); OF – GStA archyvo foliantų rinkinio dalį XX. *Hauptabteilung, (historisches) Staatsarchiv Königsberg, Ordensfoliant* ir šalia esantis skaičius žymi folianto numerį, o toliau – lapą; o. O. – žymi dokumentą ar jo kopiją be išdavimo vietos; DH – žymima, kad minėtame virtualiame projekte dokumentą publikavo Dieteris Heckmannas.

Tyrimo klausimas

1519–1521 m. kare LDK ir Livonija formaliai laikėsi neutralumo. Vokiečių ordino Livonijos magistras vengė tiesioginio įsitraukimo į karą su LDK ir Lenkijos karalyste, bet viskuo rėmė didįjį magistrą. Livonijos kariai „savanoriai“ atvirai dalyvavo karo veiksmuose. LDK patyrė Maskvos spaudimą, ir Žemaičių seniūnas Stanislovas Jonavičius Kęsgaila turėjo asmeninių priekaištų Vokiečių ordinui. 1516 m. jis konfliktavo su Ragainės komtūru dėl Katyčių²⁰. Tuo pačiu metu LDK ponų taryba, reaguodama į žinias apie karinius pasiruošimus Prūsijoje ir Livonijoje, nurodė sustiprinti įgulas Žemaitijoje²¹. Būta ir savanorių iš Lietuvos, remiančių Lenkijos karalystės pajėgų įsiveržimą į Prūsiją²². LDK didžiojo kanclerio Mikalojaus Radvilos Senojo sūnus Gardino seniūnas Jurgis Radvila I Heraklis savo lėšomis apginkluotu būriu prisidėjo prie Lenkijos karalystės karinių pajėgų Prūsijos kampanijoje²³. Atrodo, net patyrė asmeninių nuostolių²⁴. Karaliaus dvariškiai ir samdyti kariai (pvz., totoriai) iš LDK dalyvavo karo

²⁰ Katyčių atvejį detaliau tyrinėjo S. C. Rowellas, žr. ROWELL, S.C. The Lithuano-Prussian Forest Frontier, c. 1422–1600. In *Frontiers in Question: Eurasian Borderlands, 700–1700*. Ed. by Daniel POWER, Naomi STANDEN. Houndmills-Basingstoke, 1999, pp. 182–208.

²¹ Tai atsiskleidžia valdovo ir aukščiausiųjų pareigūnų susirašinėjime, žr. *Acta Tomicana...* t. 4, p. 30–31 (Nr. 29): „*Accedit ad hoc, quod fiant quidam motus et apparatus bellici in ordine Prussie ad subsidium ducis Moscovie. Preterea et de Tartaris prout ex literis Mtis. regie Mgcia. vra. intelliget, afferuntur certi et perniciosi rumores, et ita undique angustia et calamitas, quibus Mtas. sua utcumque varie districta non cessat tamen curare et providere, ut ex nulla parte possit illi et subditis ejus aliquod detrimentum inferri, mittitque partem gentium suarum versus fines Moscovie, partem in presidium terre Samogitie reliquit.*“; *Ibid.*, p. 30–31 (Nr. 30): „*Ceterum, invictissime cesar, ad postulationem vre. Celsitudinis nihil egimus cum dno. magistro Prussie de jure et debito nostro, verum compertum habemus: illum una cum magistro Livonie dilectum facere gentium suarum, arces munire, pontus versus dominia nostra struere, sicque utrumque esse animatum, ut cum dux Moscorum castra adversum nos moveret, ipsi etiam in has terras nostras irruptionem facerent.*“; *Ibid.*, p. 57–58 (Nr. 62): „*Posita sunt presidia in terra Samogitie, ut si quid magister, inceptare vellet, resisti illi possit, alii vero omnes subditi Mtis.. regie hujus domini bello se accingunt et versus, fines hostiles proficiscuntur.*“; *Ibid.*, p. 61–62 (Nr. 68): „*Admoverat etiam magister Prussie exercitum suum ad fines Samogitie, sed cum sensit, illic presidia nostra esse, continuit se et continet hucusque in. quiete. Missus erat ad eum nuncius per ducem Moscovie secreto una cum illis, qui ad cesaream Mtem. sunt missi, quemnos scientes inde rursus clam rediturum, adhiberi fecimus custodiam, ut caperetur. Quare optime per capitaneum nostrum Samogitiensem executam captus est et huc nobis adductus, homo confidens et vafer, ex quo procul dubio omnia intelligere poteramus, et de conatu hostis nostri et etiam artibus Cruciferorum, quibus varie et indecenter in nos et perniciem regni dominiorumque nostrorum utuntur, verum ille ethnica usus fortitudine, cultello sibi mortem conscivit et nihil dicere voluit.*“ Jau 1517 m. balandžio 7 d. ir gruodžio 23 d. Kuldygos komtūras pranešė didžiajam magistrui apie žemaičių užvertą pajūrį. Tų metų pabaigoje žemaičiai tikrino visus kelius tarp Prūsijos ir Livonijos. Tačiau dar 1518 m. sausio 1 d. jais keliavo civiliai ir buvo gabenamos prekės, žr. IVINSKIS, Z. Kovos bruožai... 1935, p. 115.

²² *Acta Tomicana...* t. 5, p. 174–175 (Nr. 172): „[...] sua quadringentos equites et Tartaros ex Lithuania ducentos, tormenta etiam majora infra paucos dies huc adducentur et Lithuani ac Mascovite agent stenue ac cordate partes suas“.

²³ DUNDULIS, B. Op. cit., p. 165. Daugiau apie šio asmens karinę veiklą žr. *Hetmani Rzeczypospolitej Obojga Narodów*. Red. Mirosław NAGIELSKI. Warszawa, 1995, s. 396–403.

²⁴ 1521 m. sausio 25 d. Prūsijos išdininkas (*Schatzmeister*) Johannes Balynskis pranešė iš Marienburgo vyskupui Jobui, kad gražina du iš Jurgio Radvilos tarno Tarlo atimtus arklius: PrUB, JH I, 3 24630 (1521-01-25. Marienburg).

veiksmuose²⁵. Žemaičių seniūno paskatintų pavaldinių veiksmai pajūryje apsunkino Prūsijos, Livonijos, Maskvos ryšius, bet galutinai nenutraukė susisiekimo.

Tačiau koks jis buvo, kaip vyko, kokie jo dalyviai, aplinkybės, iki šiol mažai žinoma. Karinis tranzitas per svetimas (LDK) valdas vyko nepaskelbus karo ar kitaip negavus leidimo. Keliauta dar menkai apgyventu ruožu. Viena vertus, toks reiškinys sietinas su valdžios kontrolės silpnumu pasienyje, menka teritorijos apibrėžtimi pakraščiuose, dėmesio pasieniui stoka, kita vertus, – teisėtumu ir šio užtikrinimu, valios primestimo galia.

Bandymas šiuos klausimus nagrinėti grėsė nusistovėjusiems supaprastintiems LDK ir Vokiečių ordino praeities vaizdiniais. Galbūt todėl istoriografijoje pasitenkinta tik kelių pavienių faktų paminėjimu. Ordino karių, karinių priemonių ir žirgų, lėšų kariniams tikslams bei priešiškų valstybių diplomatų ginkluotos apsaugos judėjimas LDK teritorija vykstant Vokiečių ordino ir Lenkijos karalystės karui nuosekliau liko neišnagrinėtas.

Šio straipsnio tikslas – ištirti Vokiečių ordino karinį tranzitą Žemaitijoje 1519–1521 m. karo metu. Įgyvendinant šį tikslą, išanalizuoti duomenys apie visų pusių veiksmus, kuriems įtakos turėjo tarnybų, diplomatų apsaugos, savanorių, samdytų Ordino karių judėjimas. Šių duomenų ieškota publikuotoje Ordino dokumentikoje, jos aprašuose ir kituose šaltiniuose. Visų pirma, siekta nustatyti įvykių seką ir chronologiją, kuri vėliau padėtų juos susieti su paties karo ir detalesniais LDK, Vokiečių ordino Prūsijos ir Livonijos šakų santykių raidos tyrimais. Nors neišvengsime karinę komunikaciją lydinčio konteksto pristatymo, ryšių tarp įvykių atskleidimo, susitelksime į pačias keliones, išsamiau išnagrinėsime žymesnius incidentus. Išskirsime svarbiausias ginkluotų keliavusiujų grupes, kurios sudarė karinės Ordino komunikacijos šerdį.

Tyrimo tikslui įgyvendinti išsikelti trys uždaviniai: ištirti a) ginkluotos diplomatų ir korespondencijos palydos, b) ginkluotos pinigų ir taurių metalų gabenimo apsaugos, c) kariuomenės kontingento judėjimą. Tai padės įvertinti tokių kelionių eigą ir intensyvumą, konkrečių dalyvių įsitraukimą bei vaidmenis, susidariusias aplinkybes karo kontekste.

Tyrimui pasitelkiame aprašomąjį, daugybinės atvejų studijos ir kitų metodų derinį. Daugybinė atvejų studija patogi renkant didelį kiekį nevienalyčių duomenų apie tiriamąjį fenomeną, t. y. Ordino komunikaciją, atliekant pirminį jų apdorojimą bei nustatant kontekstų pokyčius laike. Deja, norint visa apimtimi taikyti šį metodą, dis-

²⁵ 1519 m. rugsėjo 23 d. Lenkijos karalius Žygimantas I Senasis nusiuntė savo dvariškį rotmistrą iš Rūdininkų Mikołają Storczą padėti dancigiečiams parengti miestą priešų apgulčiai. Šis anksčiau vadovavo pėstininkams LDK, žr. BISKUP, M. „*Wojna pruska*“..., s. 70. 1520 m. vasarį–kovą etmono Firlejaus (Firlej / Firley) vadovaujama įsiveržime į Prūsiją dalyvavo „Lietuvių, Skitų [t. y. rusėnų] ir Totorių“ grupuotė, žr. Ibid, s. 133; 1520 m. vėlyvą pavasarį prie Lenkijos karalystės pajėgų Prūsijoje prisijungė 166 Lietuvos totoriai su 331 žirgu, žr. Ibid., s. 461.

ponuojamų šaltinių bazė yra nepakankama, bet atskiriems jo elementams užtektina. Nevengsime taikyti analitinį, chronologinį, o kai kuriais atvejais aprašomąjį (deskriptyvinį) ir pasakojimo (naratyvinį) metodus.

Šiuo tyrimu pirmą kartą bandoma išsamiau nušviesti 1519–1521 m. Lenkijos karalystės ir Vokiečių ordino karo periferiją LDK vakariniame pasienyje. Tikimės, kad juo paskatinsime kitus tyrėjus imtis išsamiau plėtoti temą ir atkreipsime dėmesį į Ordino dokumentikos teikiamas galimybes lituanistikai.

Ginkluota palyda: diplomatų, korespondencijos gabenimas ir kita

1519 m. sausio 10 d. didysis magistras Albrechtas von Brandenburgas-Ansbachas iš Karaliaučiaus parašė Vokiečių ordino Livonijos magistrui Wolterui von Plettenbergui, kad Lenkijos karaliaus Žygimanto I įsakymu judėjimas keliais į Prūsiją ar iš jos užvertas. Pranešta, kad lietuviai irgi uždarė kelius Karaliaučiaus link. Šia tranzito blokada smogta Ordino ūkiui. Ji padėjo riboti įvairiapusį susisiekimą tarp Prūsijos ir Livonijos²⁶. Prekių, krovinių, laiškų judėjimas tarp Prūsijos ir Livonijos buvo palaidomas toliau, nors tai darėsi vis pavojingiau. Pro Livoniją driekėsi diplomatų keliai tarp didžiojo magistro ir Maskvos didžiojo kunigaikščio dvarų. Žemaičiai bandydavo sugauti, suimti nelegaliai keliavusiuosius ir perimti jų gabentus dokumentus, krovinius²⁷.

Daugeliu atvejų saugesniu keliu tapo jūra. Tačiau čia grėsė kiti pavojai: Dancigo kaperiai ir audros. Vandens keliu pasuko ne tik dalis Prūsijos, Livonijos, Maskvos diplomatų, bet ir pirkliai, tiekėjai. Išlikusiame 1519 m. sausio 18 d. didžiojo magistro laiško Maskvos didžiajam kunigaikščiui Vasilijui III juodraštyje rašoma apie pasiuntinio Dietricho von Schönbergo atvykimą į Narvą²⁸. Šis uostas prie Narvos upės nurodo

²⁶ Pz., PrUK, DH 256 (1519-01-10. Königsberg) GStA, OF 42, S. 379; *Scriptores rerum prussicarum...*, S. 370; 1519-12-31 Kuldygos komtūras skundėsi dėl areštuoto pašto ir grūdų, žr. *Index corporis...*, S. 181 (Nr. 2791).

²⁷ Priešiškų šalių diplomatų sulaikymas ir korespondencijos perėmimas nebuvo didelė naujovė Žemaičių seniūnui. Dar 1516 m. vasarą vienas maskvėnų pasiuntinys vyko oficialios pasiuntintybės pas imperatorių sudėtyje, bet vėliau slapta bandė Lietuvos pajūrius nusigauti pas didįjį magistrą. Žemaitijos seniūno žmonės jį sulaikė ir išsiuntė į Vilnių. Nenorėdamas tardymo metu išduoti savo šeimininko, belaisvis nusižudė peiliu, žr. *Acta Tomiciana...* t. 4, p. 62, (Nr. 68): „*Admoverat etiam magister Prussie exercitum suum ad fines Samogitie, sed cum sensit, illic presidia nostra esse, continuit se et continet hucusque in quiete. Missus erat ad eum nuncius per duces Moscovie secreto una cum illis, qui ad cesaream Mtem. sunt missi, quem nos scientes inde rursus clam rediturum, adhiberi fecimus custodiam, ut caperetur. Qua re optime per capitaneum nostrum Samogitiensem executi captus est et huc nobis adductus, homo confidens et vafer, ex quo procul dubio omnia intelligere poteramus, et de conatu hostis nostri et etiam artibus Cruciferorum, quibus varie et indecenter in nos et perniciem regni dominiorum nostrorum utuntur, verum ille ethnica usus fortitudine, cultello sibi mortem conscivit et nihil dicere voluit.*“

²⁸ PrUB. JH I, 3 22293 (1519-01-18. o. o.).

numatytą kelionę jūros keliu. 1520 m. sausio 5 d. didysis magistras liepė Laukstyčių (*Lochstädt*) prievaizdui (*Pfleger*) Faustiniui von Waiblingenui pasirengti išgabenti du pasiuntinius Hermanną ir Stachiusą jūra²⁹. Kovo 18 d. Klaipėdos vietininkas (*Statthalter*) informavo apie jūra į Daniją išvykstančius diplomatus Heinę (Heinrichą) von Doberitzą ir Johanną Peiną³⁰. Kovo 23 d. Klaipėdos vietininkas patikslino, kad jachtas³¹ su abiem laukiančiais išsiųstas į Daniją. Doberitzas ketino iš ten atsigabenti samdinių. Klaipėdos vietininkas užsiminė apie atsainiai pristatomus laiškus. Jis perdavė žinias iš Žemaitijos ir paminėjo kažkokį burtininką³². Kovo 26 d. Doberitzas ir Peinas iš Kopenhagos informavo apie į Klaipėdą išsiųstą proviantą ir savo veiklą³³.

Apsisprendus vykti Žemaitijos pajūriu, teko rinktis iš kelių galimybių: judėti slapta ar apsimetus kažkuo kitu, veržtis jėga, klaidingu manevru apgauti saugančiuosius ir kirsti pavojingą ruožą. Įgyvendinant bet kurį sumanymą reikėjo užtikrinti greitį, netikėtumą, prūsiškosios ir livoniškosios pusių sąveiką, nuolat stebėti besikeičiančią padėtį pasienio ruože, gauti patikimų žinių apie priešininkus. Išaugo ne tik žvalgy, vedlių, bet ir ginkluotos palydos – karių – poreikis. Dvejones renkantis sausumos ar jūros kelią, sprendimų kaitą pagal aplinkybes ir gautą informaciją atskleidžia Vokiečių ordino ir Maskvos diplomatijos epizodai. 1519 m. kovo 21, 24–27 d. Maskvos valdovas asmeniškai susitiko su Vokiečių ordino pasiuntiniu Schönbergu. Jam buvo pranešta, kad pas magistrą siunčiamas artimas didžiajam kunigaikščiui bojarino sūnus Konstantinas Zamytskis su vertėju Istomu Malyj. Kunigaikštis pasiteiravo, kuriuo keliu Zamytskiui keliauti geriau: jūra iki Rygos ar sausuma iki Gruobinios. Schönbergas pasisiūlė nuvykti iki Gruobinios sausuma pirmas, o maskvėnų pasiuntiniui siūlė sekti iš paskos. Šiam iš pradžių reikėtų per šv. Velykas atvykti į Rygą, kur sutiktų Schönbergo žmogų. Pats Schönbergas pasitiks maskvėnus su daugelio žmonių palyda Gruobinioje. Tada be baimės jie bus palydėti iki didžiojo magistro. Kovo 27 d. Fiodoro Usachakovo lydima Schönbergo pasiuntinybė iš Ivangorodo patraukė į Pskovą ir toliau iki Rygos³⁴. Balandžio 3 d. Maskvos valdovas, išlydėdamas savo pasiuntinius į Prūsiją, pakartojo Schönbergo pasiūlymą ir liepė jo laikytis³⁵. Pasiekus Gruobiniją, Maskvos diplomatas privalėjo išsiųsti savo valdovui ataskaitą, kurioje turėjo būti nurodyta, kiek žmonių sudarys palydą, galinčią be baimės vykti per Žemaičių žemę iki Prūsijos³⁶. Kovo 14 d. Zamytskis pranešė didžiajam kunigaikščiui iš Gruobinios, kad čia atvyko šeštadienį po šv. Velykų. Savaitės po šv. Velykų pirmadienį jį pasitiko di-

²⁹ PrUB, JH I, 3 23126 (1520-01-05. Königsberg).

³⁰ Laiškas didžiajam magistrui, PrUB, JH I, 3 23419 ir 23420 (1520-03-18. Memel).

³¹ Jachtas – specifinis burlaivio tipas. Tai nedidelis greitaigis manevringas burlaivis, naudotas greitam susisiekimui ar lėtesnių prekybinių priešų laivų persekiojimui. Baltijoje pamėgtas kaperių, kurjerių, locmanų XVI–XVII a.

³² PrUB, JH I, 3 23445 (1520-03-23. Memel).

³³ Laiškas didžiajam magistrui, PrUB, JH I, 3 23453 (1520-03-26. Kopenhagen).

³⁴ *Pamiatniki diplomaticheskikh "snoshenii..."*, s. 103.

³⁵ *Ibid.*, s. 119.

³⁶ *Ibid.*, s. 120.

džiojo magistro atstovas dvariškis Georgas Wittmansdorffas. Šis pasakė, kad didysis magistras apsistojęs penkios mylios nuo Karaliaučiaus esančiame Labguvos (*Labiau*) miestelyje ir ten laukiama atvykstant. Netrukus didžiojo magistro atstovas atgabeno balandžio 19 d. Karaliaučiuje parengtą Schönbergo laišką, kurį pasiuntiniui maskvėnui išvertė vertėjas Istoma. Laiške rašoma: iš Gruobinio išvykti reikėtų antros savaitės po šv. Velykų antradienį. Tačiau Wittmansdorffas žodžiu pasakė apie jau kelionėje gautą žinią. Maskvėnams nebegalima keliauti sausuma, reikėjo nujoti žirgu dvi mylias iki Lyvos upės ir iš čia jūra plaukti laivu į Klaipėdą. Toliau liepta keliauti iki Labguvos miestelio, kur lauks didysis magistras. Ten Maskvos pasiuntinys atvyko gegužės 9 d. ir gegužės 13 d. susitiko su didžiuoju magistru. Birželio 5 d. Zamytskis iš Labguvos pasiuntė savo žmogų Michailą su didžiojo magistro atsakymu ir šio žmogų Stepanko. Jie pasiekė Maskvą birželio 30 d. Susirašinėjime nenurodoma, koku keliu – jūra ar sausuma³⁷.

Kartais pavojingą ruožą tekdavo įveikti pasitelkus apgaulę. 1519 m. gruodžio 11 d. Karaliaučiuje didysis magistras parengė Maskvos valdovui įgaliojimų įteikimo didžiojo magistro dvaro maršalui Melcheriui (Melchiorui) Rabensteineriui rašto juodrašty³⁸. Taip pat instrukcijos jam juodrašty. Pasiuntiniui nurodyta aptarti subsidiją, karą su Lenkija, popiežiaus ir imperatoriaus pasiuntinybes pas maskvėnus³⁹. Gruodžio 29 d. laiške Maskvos didžiajam kunigaikščiui pranešta, kad didysis magistras nurodė didelį Žemaičių sienos apsaugos sustiprinimą. Todėl jis nusprendė pasiųsti savo atstovą be rašyto laiško. Šis turėjo apsimesti pirkliu⁴⁰. Diplomato kelionę, bet ne misiją, lydėjo sėkmė. 1520 m. vasario 28 d. Maskvoje Vokiečių ordino pasiuntinys Rabensteineris iš klausė atsakymą į didžiojo magistro prašymą dėl papildomos subsidijos suteikimo sąlygų⁴¹.

Retsykais Žemaitiją kirsdavo kitokie nelegalūs asmenys. Pajūriu į Livoniją ketinta slapta išgabenti į Vokiečių ordino nelaisvę Prūsijoje patekusį neįvardytą svarbų lenką belaisvį. Belaisvis didžiojo magistro buvo paskirtas kaip dovana Maskvos valdovui per numatytą audienciją po 1520 m. gegužės 11 d.⁴² Tikėtina, kad tai gegužę datuotame Maskvos valdovo laiške minimas belaisvis iš Melsako⁴³. Iš Prūsijos pietų jį nugalbėno į šiauriausią šalies kampelį. Gegužės 4 d. Klaipėdos vietininkas pranešė, kad numatytas išsiųsti į Maskvą lenkų belaisvis pabėgo. Čia buvo priversti apsistoti danų

³⁷ Ibid., s. 121–123.

³⁸ PrUB, JH I, 3 22851 (1519-12-11. Königsberg).

³⁹ PrUB, JH I, 3 22857 (1519-12-11. o. O.).

⁴⁰ *Pamiatniki diplomaticheskikh snoshenii...*, s. 190.

⁴¹ PrUB, JH I, 3 23264a (1520-02-28. Moskau).

⁴² PrUB, JH I, 3 23620 (1520-04-30. Wenden). *Index corporis...*, S. 186; 1520-04-30 laiškas (Nr. 2808); JOACHIM, E. Op. cit., 2. Th., S. 307 (Nr. 122): „Schließlich empfindet man Mitzsallen an der Übersendung eines polnischen, also christlichen Kriegsgefangenen an den „ungläubigen“ Moskowiter; denn, wenn das König von Polen erfährt, dürfte er mit den Gefangenen vom Orden auch wunderlich verfahren.“

⁴³ PrUB, JH I, 3 23771 (1520-05. o. O.).

pasiuntiniai su Vokiečių ordino atstovu Engeliu Stachiusu, nes žemaičiai kėlė rūpesčių pasienyje⁴⁴. Gegužės 5 d. laiške šis Klaipėdos pareigūnas perspėjo dėl žemaičių kėslų Klaipėdoje ir Ragainėje, įplaukose į Klaipėdą ir Balgą⁴⁵. Jis rašė, kad pats karalius Žygimantas įsakė Žemaitijos seniūnui nieko per sieną nepraleisti⁴⁶. Gegužės 6 d. Klaipėdos vietininkas informavo apie į Livoniją išsiųstų laiškų gabenimo trikdžius. Pasidžiaugė užgrobtu iš Dancigo plaukusiu nedideliu burlaiviu (*Schute*) ties Nemirseta ir perimtais žemaičių laiškais. Pareigūnas dar pridėjo perimtus du rusiškai rašytus laiškus, du pirklių lydraščius ir nedidelę kažkokių receptų knygelę⁴⁷. Gegužės 8 d. Klaipėdos vietininkas perdavė naujienas iš Žemaitijos. Pasakojo, kad Vokiečių ordino atstovas Stachiusas ir sekretorius Ludwigas Gratzowas jau išvyko⁴⁸. Birželio viduryje Maskvos diplomatas Oleša Semenovas Šernas perteikė girdėtus gandus apie iš LDK pabėgusius raitus tris maskvėnus, lydimus vedlio lietuvio. Jie bandė slapta kirsti Livoniją, bet buvo sugauti septynios mylios nuo Rygos esančiame Mintaujos (*Mitau*) miestelyje. Sučiupti bėgliai buvo nuvesti į miestelį (įvardytą pavadinimu *Diumend*), esantį dvi mylios nuo Rygos. Jis priklausė kažkokiam didžiūnui (įvardytas Lamasko kunigaikščiu). Diplomatas nurodo, kad apie tai sužinojo iš Rygos magistrato žmogus *Ostach*. Rūpindamasis jų likimu, Šernas parašė Livonijos magistrui ir maskvėnų diplomatams⁴⁹. Kitą pasiuntinių ir žygūnų judėjimą tarp Prūsijos ir Livonijos atspindi Priedas straipsnio gale.

Pinigų ir tauriųjų metalų gabenimas

Ginkluotos palydos ir kitoms kelionėms priešiška svetima teritorija dėmesys itin padidėdavo ruošiantis gabenti Vokiečių ordino karo samdiniams skirtas lėšas. Tokių prasiveržimų Žemaitijos pajūriu būta bent trijų: du įvyko 1519 m. lapkritį ir vienas 1521 m. sausį. 1519 m. lapkritį Prūsiją pasiekė Livonijoje surinkta lietuviškų sidabrinių pinigų statinė Vokiečių ordinui paremti ir atginta net 300 eržilų⁵⁰. Sėkmingai nugabenta pirmoji mažesnė Maskvos suteiktų pinigų siunta⁵¹. Ordinas dar tikėjosi

⁴⁴ Laiškas didžiajam magistrui, PrUB. JH I, 3 23658 (1520-05-04. Memel).

⁴⁵ Laiškas didžiajam magistrui, PrUB. JH I, 3 23664 (1520-05-05. Memel).

⁴⁶ Tai kartojama 1520 m. gegužės 4 d., gegužės 23 d., gegužės 30 d. laiškuose, žr. IVINSKIS, Z. Kovos bruožai... 1935, p. 115; DUNDULIS, B. Op. cit., p. 165.

⁴⁷ Laiškas didžiajam magistrui, PrUB. JH I, 3 23665a (1520-05-06. Memel).

⁴⁸ Laiškas didžiajam magistrui, PrUB. JH I, 3 23675 (1520-05-08. Memel).

⁴⁹ *Pamiatniki diplomaticheskikh" snoshenii...*, s. 236–237.

⁵⁰ *Ibid*, s. 175–180.

⁵¹ 1519 m. už ją Maskvos valdovui ketinta užstatyti žemes su pilimis bei gyventojais Livonijoje. Livoniečių nepasitenkinimo perteikimą tokiu susitarimu žr. *Simon Grunau's Preussische Chronik...*, S. 440: „*Der hohem. fragte, was ehr vor ein pfandtt wolte; der Moscowitter sprach: schlosser, landtt und leute, sonderlich in Lieflandtt. Diese meinung wardtt dem landttm. in Lieflandtt geschreiben, der schrieb zurucke: donner schla hohem. mordttkeile Moscowitter, gott schende den rahtt des hohem. in Preusen, das sie vorwilligen, geldtt zu nemen von unsern feinden auf schlosser, die mitt cristenblutt wieder sie gebauett sein. So wardtt von diesem*

sulaukti 55 000 auksinių tūkstančiui karių pasamdyti, o 100 000 sidabro grivinių – 10 tūkstančių karių ir 2 tūkstančiams raitelių⁵². 1520 m. gegužės 13 d. Maskvos didysis kunigaikštis laiške didžiajam magistrui pažymėjo, kad jau gabenami prašyti papildomi pinigai karui. Juos lydėjo Afanasijus Moklokovas, kuris turėjo pakeisti du maskvėnų pasiuntinius Prūsijoje (Vasilijų [Beloi], Aleksandro sūnų, ir Aleksandrą Semenovą)⁵³. Nors lėšos net kelis kartus pasiekė Pskovą, bet tolesnis jų transportavimas buvo atšauktas. 1521 m. lapkritį suvokta, kad iš maskvėnų finansavimo nebusulauks⁵⁴. Iki tol Vokiečių ordinui suteiktos 37 000 guldenų maskvėnų paramos vos užteko tūkstančio pasamdytų pėstininkų metinei algai⁵⁵. Visų samdinių algas teko smarkiai mažinti: kirasyriui (*kurisser*) vietoje 50 išmokėti 16 guldenų, eiliniam kariui (*kriegsknecht*) vietoje 4 – tik 2 guldenus per mėnesį⁵⁶. 1522 m. gegužės 28 d. ordino pasiuntinys Georgas von Klingenbeckas gavo nedviprasmišką Bojarinų dūmos atsakymą, kad jokio finansinio rėmimo neteiks. Maskvėnai žinojo apie ketverių metų paliaubas su Lenkijos karaliumi, ir remti Vokiečių ordino nebeliko jokios prasmės. Diplomatinė santykių nuspręsta nenutraukti, nes išaugus turkų grėsmei tikėtasi aktyviau bendrauti su imperatoriumi bei popiežiumi⁵⁷. Ordinui Prūsijoje įklampus į vis didesnes karo išlaidas, teko skubiai prašyti livoniškosios Ordino šakos ir Livonijos vyskupų pagalbos. 1521 m. sausį Livonija suteikė šiam karui paskolą sidabru paskutinį kartą.

Sėkmingojo Maskvos pinigų perdavimo parengiamasis etapas užtruko beveik porą mėnesių. Jo metu abi pusės keitėsi keliavusiais jūra ir sausuma žygūnais, pasiuntiniais, derybininkais. 1519 m. rugpjūčio 26 d. didžiojo magistro laiško Maskvos valdovui juodraštyje prašoma skubiai perduoti sutartimi numatytus pinigus⁵⁸. Rugpjūčio 27 d. iš Pskovo pasiuntinys (*Bote*) Stefanas iš dalies užšifruotame laiške rašė Friedrichui von Heydeckui dėl Maskvos pasiuntinio išplukdymo laivu iš Rygos, maskvėnų pinigų gabenimą⁵⁹. Tą pačią dieną Maskvoje valdovas kreipėsi į didįjį magistrą. Į lotynų kalbą išverstame laiške pranešama apie Vasilijų, Aleksandro sūnų, ir djaką Ivaną Nekrasą Charlamovą su išmokai skirtais pinigais⁶⁰. Lėšų turėjo užtekti metams

leihen auch nichts. Der Moscovitter kam heim, sagte, wie ihm befohlen war, auch wie es mitt dem geldtleihen hette ein gestallt gehabt."

⁵² *Pamiatniki diplomaticheskikh" snoshenii...*, s. 210, 214.

⁵³ *Ibid.*, s. 211.

⁵⁴ Smulkiau Maskvos subsidijų suteikimo Vokiečių ordinui problematiką, abiejų pusių argumentus dėl abipusių įsipareigojimų žr. LOBIN, A. *Plany voennogo sotrudnichestva...*, s. 11–26.

⁵⁵ SACH, M. *Op. cit.*, S. 417.

⁵⁶ *Simon Grunau's Preussische Chronik...*, S. 554: „*Man hette angeschrieben ein kurisser auf 50 gulden, ein spiessgaulen auf 16 gulden, einem gantzen kriegsknecht den monat 4 gulden, den halben 2 gulden.*“

⁵⁷ JOACHIM, E. *Op. cit.*, 3. Th., S. 202–204 (Nr. 58).

⁵⁸ PrUB. JH I, 3 22601 (1519-08-26. Königsberg).

⁵⁹ PrUB. JH I, 3 22604 (1519-08-27. Pleskau–Pskow).

⁶⁰ PrUB. JH I, 3 22605 (1519-08-27. Moskau). Išliko nedatuota didžiojo magistro parengta atmintinė Dietrichui von Schönbergui dėl popiežiaus ir Maskvos valdovo derybų, žr. PrUB. JH I, 3 22932 (1519. o.O.).

pasamdyti tūkstantį samdinių⁶¹. Rugsėjo 16 d. didysis magistras parengė įvairių raštų juodraščius, susijusius su maskvėnų subsidijos gabenimu iš Pskovo į Klaipėdą. Apie tai pranešama Livonijos magistrui, savo pareigūnams Schönbergui, Heydeckui, Wolfui Dietrichui von Knoringenui, Wolfui von Schönburgui ir į Pskovą maskvėnų pasiuntiniui Charlamovui⁶². Diplomatai iš Maskvos sėkmingai pasiekė Prūsiją. Vasilijus Beloi, Aleksandro sūnus, rašė, kad rugsėjo 20 d. atvyko į Klaipėdą. Po penkių dienų pasiuntiniui liepta keliauti varstą su puse į Sembos vyskupo rezidenciją Fišhauzene (*Fischhausen*) pas didįjį magistrą. Ten susitiko su juo ir 30 svarbiausių pareigūnų⁶³. Tuo pačiu metu Pskove laukė Maskvos valdovo djakas Charlamovas su pinigais, skirtais Vokiečių ordinui tūkstančiui karių samdyti. Juos per Livoniją reikėjo nugabenti į Prūsiją⁶⁴. Rugsėjo 20 d. penkiems šešioms bojarinų sūnams ir dviem pskoviškiams buvo liepta rengtis lydėti krovinį iš Pskovo. Vienas pskoviškis turėjo grįžti atgal pasiekus Rygą, o kitas – išvykstantiesiems įsėdus į laivą. Baigus laive krova, djakas turėjo paleisti paskirtą palydą su pranešimu atgal⁶⁵. Tą pačią dieną Maskvos valdovas parašė didžiajam magistrui paskiriantis pasiuntiniu djaką Charlamovą⁶⁶. Rugsėjo 20 d. didysis magistras parengė kelių nurodymų juodraščius: Schönbergą instruktavo dėl maskvėniškų reikalų, samdinių pritraukimo Markoje ir kurfiursto paskolos, o Heydecką ir, manoma, Wolfą von Schönburgą – dėl maskvėnų subsidijos⁶⁷. Tačiau netrukus didysis magistras skundėsi Dietrichui von Schönbergui negavęs maskvėnų subsidijos, dėl to kylančiais mokėjimo samdiniams sunkumais. Prie laiško pridėjo atmintinę Hansui von Schönbergui deryboms su maskvėnų pasiuntiniu dėl pagalbos pinigais galutinio suteikimo⁶⁸. Sumanymo lėšas plukdyti laivu kažkodėl buvo atsisakyta, o djakas liko Pskove.

Šį kartą nuspręsta pinigus gabenti Žemaitijos pajūriu. Spalio 2 d. Livonijos magistras pasiuntė Maskvos valdovo laišką didžiajam magistrui. Jis rašė apie maskolių palydėjimą iki vietos⁶⁹. Spalio 6 d. Hansas von Schönbergas informavo Dietrichą von Schönbergą apie į Fišhauzeną atvykusį maskvėnų pasiuntinį⁷⁰. Tą pačią dieną į Maskvą atvyko didžiojo magistro žmogus Stepanko. Jis iš Prūsijos atgabeno maskvėnų diplomatų raštus⁷¹. Pasiuntinio pasiteirauta, kokia apsauga paskirta pinigų gabenantiems maskvėnams. Šis atsakė, kad Livonijos magistras skirs 200 ar daugiau

⁶¹ *Pamiatniki diplomaticheskikh" snoshenii...*, s. 161.

⁶² PrUB. JH I, 3 22648 (1519-09-16. o. O.), PrUB. JH I, 3 22649 (1519-09-16. Königsberg), PrUB. JH I, 3 22650 (1519-09-16. o. O.).

⁶³ *Pamiatniki diplomaticheskikh" snoshenii...*, s. 169-170.

⁶⁴ *Ibid.*, s. 161.

⁶⁵ *Ibid.*, s. 166-167.

⁶⁶ PrUB. JH I, 3 22657 (1519-09-20. Moskau).

⁶⁷ PrUB. JH I, 3 22656a (1519-09-20. o. O.).

⁶⁸ PrUB. JH I, 3 22684 (1519-09 ar 10. o. O.).

⁶⁹ PrUB. JH I, 3 22690 (1519-10-02. Riga).

⁷⁰ PrUB. JH I, 3 22695 (1519-10-06. o. O.).

⁷¹ *Pamiatniki diplomaticheskikh" snoshenii...*, s. 166-168.

palydovų⁷². Netrukus Maskvos didysis kunigaikštis pranešė djakui Charlamovui, kad didysis magistras atsiųs į Pskovą apsaugai palydą iki Rygos⁷³. Spalio 21 d. iš Rygos maskvėnų pasiuntinys Charlamovas parašė didžiajam magistrui apie į Rygą atgabentus subsidijos pinigus⁷⁴. Lapkričio 7 d. iš Pskovo į Maskvą atvyko pskovietis Oleška Vedrovos su Rygoje parašytu djako laišku. Diplomatas pranešė apie Livonijos magistro suteikiamą 300 visiškai ginkluotų raitelių ir 1 000–2 000 pėsčiųjų palydą per Žemaičių žemę⁷⁵. Vokiečių ordino vadovybė negalėjo rizikuoti ir numatė, kad toks karinis junginys turėjo sėkmingai įveikti žemaičių pasipriešinimą ir pasiekti kelionės tikslą. Lydima livoniečių paskirtos apsaugos, maskvėnų pasiuntinybė su sidabro kroviniu buvo aprūpinta maistu, gėrimu, postoviu ir pašaru nuo Rygos iki Prūsijos pasienio⁷⁶. Lapkričio 27 d. iš Klaipėdos į Maskvą atvykęs pskovietis Ivaško Skrypica atvežė Charlamovo laišką valdovui. Pasakojo, kad pinigus nugabeno sėkmingai. Kuršo ir Žemaičių žemėse juos lydėjo keturi aukščiausieji Vokiečių ordino pareigūnai iš Duobelės, Ventspilio, Kandavos, Kuldygos. Kartu jojo 300 visiškai ginkluotų raitelių, jų pavaldiniai, 200 raitų latgalių, gabenamos šaudyklės ir patrankos. Spalio 30 d. būrys atkeliavo į Klaipėdą. Čia jį pasitiko didžiojo magistro dvaro maršalas Rabensteineris. Didysis magistras su saviškiais Karaliaučiuje liko laukti gurguolės su pinigais⁷⁷. Žemaitijos pajūrio ruožo kirtimo laikas buvo parinktas tinkamai, rengiamą operaciją pavyko išsaugoti paslapyje, judėta sklandžiai – susirašinėjime neužsiminta apie jokius susidūrimus su žemaičiais ar kitokius trikdžius.

Kitas žymesnis lėšų gabenimo iš Livonijos epizodas įvyko karui baigiantis. Jame dalyvavo iš Prūsijos išvykstantys livoniečiai. 1521 m. sausio 4 d. regentai Simonas von Drache ir Jörgas Truchsessas von Wetzhausenas pranešė, kad į tėvynę paleido Bauskės (zw *Pauschkaw*, *Pauschkau*) vaitą (*vogt*) Hermanną von Brüggenei, pramintą Hassenkampffu, su 100 raitelių sunkiąja šarvuote. Pažymima, kad šis ir 12 kitų vadų buvo Livonijos magistro pasiūsti vieneriems metams kautis su lenkais. Regentai pripažino livoniečių nuopelnus ir užsiminė apie vėlesnį atsidėkojimą⁷⁸. Tačiau netrukus livoniečiai gavo dar vieną užduotį. Sausio 7 d. Christofas (Christianas) Gattenhoferis iš Braunsbergo pranešė didžiajam magistrui, kad pas hercogą Erichą von

⁷² Ibid., s. 171.

⁷³ Ibid., s. 175–176.

⁷⁴ PrUB. JH I, 3 22728 (1519-10-21. Riga).

⁷⁵ *Pamiatniki diplomaticheskikh“ snoshenii...*, s. 175, 178–179.

⁷⁶ Ibid., s. 175–180.

⁷⁷ Ibid., s. 181–182.

⁷⁸ PrUB. DH 292 (1521-01-04. Königsberg), GStA, OF 46, Bl. 42. 2005-11-01 paskelbė D. Heckmannas: „[...] her Hermann Hassenkampff, voget zw pauschkaw mit hundert gerusten pferdenn inn den obligenden schwerenn krigsleufftten, damit sein furstlich gnadenn unnd der ritterlich teutschs ordenn von der cron zw Polann uberfallen, zw hofffe, trost unnd retung uberschickt, die sich auch nwmer ein jar lang gutwilliglichenn bey seinen furstlichenn gnaden enthaltenn und gebrauchen haben lassenn. Diewyl aber der gemelt her vogt mit solchenn hundert pferdenn wider anheimisch zw reyssenn inn willens und wir als die regentenn gerne gesehen hatten, das der angezeite her vogt mit solchenn seinem abscheid auff widerkunfft unsers gnedigsten hern, des hohmeister, vertzogenn, welchs im aber, als er uns bericht, zw schwer hat fallenn wollenn [...]“

Braunschweigą ir Brandenburgo kurfiurstą su laiškais iš Danijos atvyko Florianas Geieris. Sužinota ne tik apie Geierio kelionę Danijoje, bet ir apie Bauskės vaito atvykimą su sidabru į Šventąją (*Heiligenaa*). Toliau keliauti su brangiu kroviniu jiems pritrūko arklių. Šie laukė tolesnių didžiojo magistro nurodymų ir pagalbos⁷⁹. Tą pačią dieną didžiojo magistro dvaro maršalas Rabensteineris parašė Gattenhoferiui dėl skirtų lėšų jo knechtų aprengimui ir išruošimui⁸⁰. Kitame tos dienos laiške Gattenhoferis skubinamas pasirūpinti palydovų aprengimu ir išruošimu⁸¹. Sausio 8 d. didysis magistras iš Braunsbergo vėl kelis kartus ragino Gattenhoferį kuo skubiau pasirūpinti arkliais su vežimais patrankoms⁸².

Iš tolesnio susirašinėjimo sužinome, kad šis epizodas yra nedidelė grandelė ilgesnėje įvykių sekoje. Tuo pačiu metu buvo renkami sidabriniai dirbiniai iš Braunsbergo vienuolių, Frauenburgo ir kitų aplinkinių Vokiečių ordino valdų Prūsijoje kaimiškujų vietovių. Semboje tokie dirbiniai rinkti Balgoje. Visi jie gabenti perlydyti į Vormitą (*Wormditt*). Tam telkti arkliai ir vežimai. Jų prireikė ir patrankoms, parakui, artilerijos sviediniams prie Braunsbergo nuvežti⁸³. Galima numanyti, kad Gattenhoferiui sidabro siuntos pasitikti teko vykti į Klaipėdą. Sausio 11 d. iš Vormito ten jam nusiųsti didžiojo magistro laiškai, kuriuose skundžiamasi pinigiais sunkumais, Dietricho von Kalbo samdinių reikalavimais ir išreiškiamas nepasitenkinimas⁸⁴. Sausio 12 d. Klaipėdoje Gattenhoferis aprašė susidariusią padėtį. Bauskės vaitas sidabrą pristatė. Iki tol atžygiavę Livonijos riteriai paleisti. Paminėjo Rygos hauskomtūrą Friszke'ę ir poną Koszmaną. Tačiau apgailestavo dėl sunkiai susirgusio markgrafo Wilhelmo, o pačiam Gattenhoferiui dėl sunkaus kosulio Klaipėdoje skubiai prireikė vaistininko (*Apotheker*)⁸⁵.

Netrukus sidabro kroviny sėkmingai pasiekė kitą Prūsijos dalį. Sausio 20 d. Wilhelmas von Schaumburgas iš Gutštato (*Guttstadt*) išsiuntė laišką Vokiečių ordino Vokietijos magistrui ir didžiajam magistrui, kuriame patvirtino sidabro pristatymą iš Livonijos. Pabrėžė sudėtingas sąlygas, kurios susidarė dėl kintančių didžiojo magistro rezidavimo vietų ir planų⁸⁶. Sausio 22 d. didysis magistras parašė Gattenhoferiui, kad iš Bauskės vaito atgabento sidabro jau kalamos monetos ir planuojamas išpuolis į

⁷⁹ PrUB. JH I, 3 24568 (1521-01-07. Braunsberg).

⁸⁰ PrUB. JH I, 3 24569 (1521-01-07. o. O.).

⁸¹ Ibid.

⁸² PrUB. JH I, 3 24571 (1521-01-08. Braunsberg), PrUB. JH I, 3 24572 (1521-01-08. o. O.).

⁸³ Didžiojo magistro ir Chr. Gattenhoferio tarpusavio laiškai, PrUB. JH I, 3 24574 (1521-01-09. Braunsberg), PrUB. JH I, 3 24575 (1521-01-09. Braunsberg), PrUB. JH I, 3 24577 (1521-01-10. Wormditt), PrUB. JH I, 3 24578 (1521-01-10. o. O.). Aprūpinimo meistro (*Zeugmeister*) Heslichio laiškas Chr. Gattenhoferiui, PrUB. JH I, 3 24576 (1521-01-09. Braunsberg). Sembos vyskupo laiškas Chr. Gattenhoferiui, PrUB. JH I, 3 24579 (1521-01-10. Fischhausen).

⁸⁴ PrUB. JH I, 3 24580 ir 24581 (1521-01-11. Wormditt).

⁸⁵ PrUB. JH I, 3 24584 (1521-01-12. o. O.).

⁸⁶ PrUB. JH I, 3 24611 (1521-01-20. Guttstadt).

Mazoviją (*Masowien*)⁸⁷. Išliko sausio 25 d. Gattenhoferio perduotas didžiojo magistro įsako pinigų kalyklos meistrui (*Münzmeister*) Albrechtui Willui nuorašas⁸⁸. Tą pačią dieną didysis magistras pareiškė, kad gavo Livonijos magistro karo poreikiams suteiktus 30 000 guldenų (*horngulden*), 1 697 markes sidabru, 6½ lotų gerai aplydyto Karaliaučiaus sidabro iš Bauskės vaito Hermanno von Brüggenei, vadinamo Hassenkampffu⁸⁹. Vasario 4 d. Karaliaučiuje pakartotinai išduotas leidimas po vienerių metų karo tarnybos grįžti namo minėtam Bauskės vaitui Brüggenei su 100 išruošų raitelių kuopa⁹⁰. Vasario 6 d. karo stovykloje prie Gutštato parašytame didžiojo magistro laiške Gattenhoferiui užsimenama apie livoniečių išsiuntimą, pinigų stoką apdovanojimui ir vėl paminimas ponas Rygos hauskomtūras Friszke⁹¹.

Vokiečių ordino karių prasiveržimai iš Livonijos ir Prūsijos: 1519 m. lapkritis–vasaris

1519 m. Ordino pareigūnai Prūsijoje užvertė Livonijos valdytojus pagalbos ir paramos prašymais. Gegužės 27 d. Karaliaučiaus hauskomtūras Michaelis von Drahe parengė Livonijos magistrui instrukciją dėl karinės pagalbos Prūsijai, bendravimo su maskvėnais, pavieniais asmenimis (L. Gratzowu, Bastianu von der Lindenu, Georgu Sachu) ir patrankų meistrui (*Büchsenmeister*) Heinrichu von Swicheltu⁹². Išliko rugsėjo 3 d. kanceliarijos raštininko Georgo Rudolfo parengtas didžiojo magistro laiško Heydeckui juodraštis dėl pranešimo Livonijos magistrui. Jame kalbama apie rėmimą pinigais ir ginklais⁹³. Lapkričio 7 d. didysis magistras parengė laiško Livonijos magistrui juodraštį. Jame prašė karinės pagalbos Prūsijoje⁹⁴. Lapkričio 21 d. Veitas Gattenhoferis iš Kaselio (*Kassel*) rašė Dietrichui von Schönbergui dėl maskvėnų subsidijos ir Livonijos magistro paramos, samdinių atgabavimo į Prūsiją⁹⁵. Tačiau kurį laiką nebuvo įmanoma padėti kariais livoniečiais. Rygos miestiečiai nepanoro į įtvirtintą miesto dalį įleisti Livonijos magistro. Todėl rygiečiams palaužti teko sutelkti Vokiečių ordino

⁸⁷ PrUB. JH I, 3 24617 (1521-01-22. Neumark).

⁸⁸ PrUB. JH I, 3 24629 (1521-01-25. o. O.).

⁸⁹ PrUB. DH 293 (1521-01-25. Königsberg), GStA, OF 46, Bl. 42v–43r. 2005-07-06 paskelbė D. Heckmannas: „[...] *uncwerm orden zu nuczs und fromen in diesen kriegsleufft 30 000 horngulden und 1697 m lottigs und 6½ lot gut reins gebranttt silbers Königsberger gewicht ubrschickt und zuhand gestelt, das wir solch golt und silber von gemelten hern vogt entpfang und zu unsem hand haben nemen lasen. Sag derweg dem vilgemelt hern vogt solchs goldes un silbers, wy obenstedt, queit, ledig und loss in crafft und macht diser unser quitanzen, die wir umb merer sicherheit willen mit unserm secret zurück uff besigeln haben lasen [...].“*

⁹⁰ *Index corporis...*, S. 194 (Nr. 2853-2).

⁹¹ PrUB. JH I, 3 24657 (1521-02-06. Stovykla prie miesto Guttstadt).

⁹² PrUB. JH I, 3 22485 (1519-05-27. Königsberg).

⁹³ PrUB. JH I, 3 22618 (1519-09-03. Königsberg).

⁹⁴ PrUB. JH I, 3 22775 (1519-11-07. Königsberg).

⁹⁵ PrUB. JH I, 3 22794 (1519-11-21. Kassel).

kariuomenę. Buvo sušaukta apie 1 000 karių, o iš jų 200 pasiųsti į įtvirtintą miestą. Paskui atvykusi visa livoniečių kariuomenė užėmė Rygą ir čia liko stovėti⁹⁶.

Livonijos savanoriai ir Vokiečių ordino tarnybininkai į Prūsiją patraukė tik krizei Rygoje praėjus. Galima išskirti bent devynis didesnius prasiveržimus Žemaičių pajūriu: 1519 m. lapkričio pabaigos – gruodžio 5 d.; 1520 m.: vasario 9 d. – 14 d., po vasario 29 d. – kovo 6 d., birželio 18 d., spalio 24 d. – spalio 25 d., lapkričio pradžioje–viduryje, gruodžio pradžioje; 1521 m.: sausio 7 d. – sausio 12 d., po vasario 6 d. Be jų, būta ir mažesnių. Prasiveržimai suintensyvėjo 1519 m. lapkritį – 1520 m. kovą ir 1520 m. spalį – 1521 m. vasarį. Didžiausias kariuomenės kontingentas žygiavo 1520 m. birželio 18 d. 1519 m. gruodžio 5 d. didysis magistras parengė trijų lapų laiško Schönbergui juodrašį su priedais. Jame ne tik skundėsi lėšų, žiedinių šarvų trūkumu, bet ir paminėjo iš Livonijos atvykstančius kilminguosius Kalbą, Casparą von Freibergą, Roseną⁹⁷. 1520 m. sausio 6 d. Ryno (*Rhein*) vietininkas pranešė apie priešų Lietuvoje bei Mazovijoje kovinę parengtį ir prieš Ordiną nukreiptus planus⁹⁸. Žemaičiai garsino, rinko žinias apie Klaipėdos miestą ir 1520 m. žiemą rengėsi užimti Klaipėdą. Ordiną pasiekė gandai, kad žemaičiai rengiasi pulti ne tik Klaipėdą, bet ir Tilžę su Ragaine⁹⁹. Sausio 7 d. Karaliaučiuje didysis magistras paprašė Livonijos magistro pasirengti suteikti karinę pagalbą, nes ruošiamas lietuvių, žemaičių, mazoviečių puolimas¹⁰⁰. Jis nerimavo dėl lietuvių puolimo Semboje¹⁰¹. Sausio 8 d. oberkumpanas Heydeckas iš siaučiamo Braunsbergo prašė skubiai suteikti karinę pagalbą iš Livonijos. Teigė, kad jai vykstant reikėtų vengti karių plėšikavimo¹⁰². Sausio 14 d. šis pareigūnas vėl minėjo reikalingas žirgų pašarus avižas ir prašė tiekimo iš Livonijos¹⁰³. Sausio 20 d. Dorpatio ir Revelio vyskupas Johannas pranešė didžiajam magistrui, kad jis ir Rygos arkivys-

⁹⁶ *Pamiatniki diplomaticheskikh" snoshenii...*, s. 175–180.

⁹⁷ PrUB. JH I, 3 22834 (1519-12-05. o. O.). Dorpatio ir Revelio vyskupas Johannas laiške didžiajam magistrui rašė, kad Dietrichas Kalbas mylėjo merginą (*Jungfrau*) Margrethę von Rosen ir bandė iš Revelio katedros kapitulos išieškoti procentus už činšą, žr. PrUB. JH I, 3 24262 (1520-10-19. Kirgempe); *Index corporis...*, S. 191 (Nr. 2836). 1519-10-11 senasis riteris Hansas von Rosenas pažadėjo didžiajam magistrui karo tarnybai atsiųsti savo sūnų, žr. *Index corporis...*, S. 183 (Nr. 2787).

⁹⁸ Laiškas didžiajam magistrui, PrUB. JH I, 3 23008 (1520-01-06. Rhein).

⁹⁹ IVINSKIS, Z. Kovos bruožai... 1935, p. 115.

¹⁰⁰ PrUB. DH 289 (1520-01-07. Königsberg), GStA, OF 46, Bl. 41v. 2005-07-19 paskelbė D. Heckmannas: „*Uns kompt abermals zu vorneme, wie die Littae und die Sameitt willens sein sampt den Mazauern, uns und unsern orden zu uberziehen und zu beschedigen und sich derhalben kurstlichn zu erheben. Ist unser betht und gutlich beger, wie wir vormals auch gethan, ir wolt in keine wegk underlasen und sich dermasen schicken und rusten, domit ir uns und unserm zum besten darwider mit tettlichm furneme trachtet.*“

¹⁰¹ *Acta Tomiciana*, t. 5, p. 175–176 (Nr. 174): „[...] *Magister vero bello ad nauseam usque exsatiatus jam civitatibus et castris suis non satis fidere audet et de transitu in Livoniam, vel, ut aliqui existimant, Moscoviam meditatatur. In Kinsberg et aliis ejus civitatibus omnium timor maximus majorque, est adhuc futurus, postquam Lithuani in terram Zambiansensem, omnium opulentissimam, irrumpent, id quod brevi facere debent. Masovite agunt jam egregie partes suas et nuper ceperunt oppidum et fortalitium Pyssz, arte et natura bene munitum, in quo multum prede acceperunt. [...].“*

¹⁰² Laiškas didžiajam magistrui, PrUB. JH I, 3 23021 (1520-01-08. Braunsberg).

¹⁰³ Laiškas didžiajam magistrui, PrUB. JH I, 3 23048 (1520-01-14. Braunsberg).

kupas negalį atsiųsti 50 ar reikalaujamų 500 raitelių į Prūsiją, bet Livonijos magistras tam dedąs pastangas¹⁰⁴.

Ordinas Prūsijoje netruko pajusti tiesioginę Lenkijos galią. 1520 m. sausio 22 d. riteris ir kapitonas (*Hauptmann*) iš Dirschau Eberhardas Ferberis rašė vyriausiajam LDK kancleriui Mikalojui Radvilai II apie Karūnos etmono Mikołajaus Firlejaus (Nicolaus Firley) vadovaujamos Lenkijos kariuomenės sėkmę Vokiečių ordino žemėse (*Soldau, Lebenmühl, Mohrungen, Osterode, Holland, Braunsberg*)¹⁰⁵. Puolimas dar labiau paskatino Ordino vadovybę siekti greitesnio Livonijos įsitraukimo ir ruoštis priimti karinę pagalbą: rinkti žinias LDK, telkti Ordinui palankius asmenis, stiprinti Klaipėdos ir Tilžės įgulas, jas ir atvykstančiuosius apsirūpinti proviantu. Sausio 31 d. Ragainės vietininkas rašė dėl bendraminčių Žemaitijoje ir Lietuvoje, provianto tiekimo, pilies įgulos sustiprinimo tokiais Friedrichu von Rixenu ir Egidijumi Kopsteinu¹⁰⁶. Vasario 2 d. Klaipėdos vietininkas pranešė apie bendraminčius Žemaitijoje ir gautas žinias iš Livonijos. Esą Žemaitijoje rasta naujų kelių¹⁰⁷. Vasario 5 d. didysis magistras nurodė Klaipėdos vietininkui Engelhardui von Schönbergui padėti pasiųstam Joachimui von Viereckui pasitikti prieš aštuonias dienas iš Rygos išvykusį 160 raitelių būrį ir perspėti dėl galimų kliūčių pajūrio kelyje¹⁰⁸. Vasario 7 d. Klaipėdos vietininkas atsakė didžiajam magistrui: žemaičiai ruošiasi sustiprinti pajūrį ties Livonijos puse, o Vokiečių ordino šalininkai žemaičiai sutelkti Klaipėdoje¹⁰⁹. Tačiau tarp jų galėjo būti ir žemaičių šnipų. Vasario 6 d. didysis magistras parengė instrukciją dvariškiui Hansui von Schönbergui, siunčiamam susitikti su Lietuvos ponų taryba. Jis turėjo pranešti, kad Ordinas tikisi taikaus ginčo su Lenkijos karaliumi sprendimo tarpininkaujant popiežiui. Ordinas siekė užtikrinti noru laikytis ankstesnių taikos su LDK sutarčių, tęsti prekybą tarp šalių. Vokiečių ordinas norėjo išsiaiškinti Ponų tarybos poziciją šio karo atžvilgiu. Pasiuntinys turėjo pasiūlyti geranorišką Ordino tarpininkavimą užbaigiant LDK–Maskvos karą ir LDK derantis dėl taikos su Maskva¹¹⁰. Vasario 7 d. Luko (*Lyck*) prievaizdas pranešė Ryno vietininkui Andrianui von Waiblingenui apie mazoviečių ir lietuvių karinius planus, prašė žirgų ir įtvirtinti piliis¹¹¹. Tą pačią dieną LDK kancleris

¹⁰⁴ PrUB. JH I, 3 23071 (1520-01-20. Wenden); *Index corporis...*, S. 184 (Nr. 2794).

¹⁰⁵ PrUB. JH I, 3 23076 (1520-01-22. o. O.).

¹⁰⁶ Laiškas didžiajam magistrui, PrUB. JH I, 3 23107 (1520-01-31. Ragnit).

¹⁰⁷ Laiškas didžiajam magistrui, PrUB. JH I, 3 23116 (1520-02-02. Memel).

¹⁰⁸ PrUB. DH 297 (1520-02-05. Königsberg). 2005-11-10 publikavo D. Heckmannas: „*Uns kompt glaublich zu verneme, das heut bey acht tag einhundertundsechzig pferd von Riga, zu uns zu komen, ausgefertigt. Dieweyl nuhn diselben alle tag bey euch ankomen werden und wir aus euerm schreyben vermercken, wy es sich am strand erhelt, ist unser bevelch, ir wolt dorauff gut achtung geben lasen, ob der strand belegert sey ader nicht. Und zo er belegert ader ey niche fahr, damit die reutter nicht durchkomen mochten, inen solchs zuruckschreyben unnd bey euch uffgebitten unnd dermasen beweyssen, damit dieselbigen reutter unbeschedit zu uns komen mogen. Haben derwegen Vierecken zw inen abgefertigt, diselben anzunemen. Dorumb was ime von notten sein wurd, dorinnen wolt ime hulflichen erscheynen.*“

¹⁰⁹ PrUB. JH I, 3 23142 (1520-02-07. Memel).

¹¹⁰ BISKUP, M. „*Wojna pruska*“..., s. 125.

¹¹¹ PrUB. JH I, 3 23141 (1520-02-07. Lyck).

kunigaikštis Mikalojus Radvila II parašė didžiajam magistrui iš Vilniaus, kad sulaukę šio pasiuntinybės Ponų taryboje. Jis ketino pats surengti pasitarimą, kurio atsakymą atgabens žygūnas¹¹². Vasario 9 d. Klaipėdos vietininkas informavo, kad iš Ordino šalininkų Žemaitijoje ir Lietuvoje sužinojęs, jog gyventojai ten nusiteikę taikiai¹¹³. Esą sausio mėnesį Vilniuje susirinkę ponai atmetė Žygimanto I Senojo prašymą dėl 3 000 raitelių karui su Ordinu, bet leido ten vykti 300 lengvųjų totorių raitelių. Jie pabrėžė būtinybę laikytis 1442 m. „amžinosios taikos“ su Vokiečių ordinu, apsaugoti sienas nuo Maskvos įsiveržimo, pasirengti galimam išpuoliui iš jūros. Netrukus Prūsiją pasiekė kitos prieštaringos žinios. Vasario 22 d., 26 d., kovo 16 d. Klaipėdos vietininkas pranešė, kad Žemaičių seniūnas Stanislovas Kęsgaila liepė pavaldiniams išardyti įtvirtinimus pajūryje. Tuo pačiu metu vykdant karaliaus įsakymą buvo užtikrinta kelio tarp Klaipėdos bei Livonijos apsauga ir susisiekimo nutraukimas¹¹⁴. Tačiau šalies pietryčiuose vis tiek jaustasi neramiai. Tą pačią dieną Ryno vietininkas informavo gavęs iš šalininkų Mazovijoje žinių apie artėjantį pavojų. Luko prievaizdas paprašė atsiųsti raitelių¹¹⁵. Vasario 10 d., atsakydami į prašymą paremti 600 žirgų, livoniečiai nusprendė skubiai išsiųsti 100 gerai išruošų raitelių ir pinigų¹¹⁶. Greitai kirtę Žemaitijos pajūrį, livoniečiai raiteliai pasiekė Prūsiją: vasario 15 d. laiške didžiajam magistrui oberkumpanas Heydeckas užsiminė apie atvykusius livoniečius¹¹⁷. Vasario 16 d. Sembos vyskupas Georgas von Polentzas pasakojo apie pavojų Sembai, iš Kamstigalio (*Kamstigal*) išvytą priešą, Griunhofe (*Grünhof*) įrengtą atvykusių livoniečių stovyklą, pastiprinimą Lausktyčiams (*Lochtädt*) ir Pabėčiams (*Pobethen*), šalininkus lenkų kariuomenėje¹¹⁸. Vasario 17 d. Sembos vyskupas informavo, kad Aismarės užšalo, o priešai pasitraukė link Miulhauzeno (*Mühlhausen*) ir Prūsų Olandijos (*Pr. Holland*). Nuobodžiaujantys Ordino prūsų ir livoniečių raiteliai ėmė pramogauti¹¹⁹.

Neramus pasienis ir prasiveržėliai livoniečiai: 1520 m. vasaris–gegužė

Lietuviai į judėjimą savo pajūriu atsakė karinėmis priemonėmis. Vasario 17 d. Ragainės vietininkas rašė apie Goštauto išpuolį ir įsiveržimą iš Lietuvos į Vokiečių ordino kraštą¹²⁰. Pavieniai užpuolimai ir bandymas aktyviau sergėti kelius nepadėjo, nors ir

¹¹² PrUB. JH I, 3 23143 (1520-02-07. Wilno) ir BISKUP, M. „*Wojna pruska*“..., s. 125.

¹¹³ PrUB. JH I, 3 23146 (1520-02-09. Memel).

¹¹⁴ BISKUP, M. „*Wojna pruska*“..., s. 126.

¹¹⁵ Laiškas didžiajam magistrui, PrUB. JH I, 3 23148 (1520-02-09. Rhein).

¹¹⁶ *Index corporis*..., S. 184 (Nr. 2796).

¹¹⁷ PrUB. JH I, 3 23188 (1520-02-15. Braunsberg).

¹¹⁸ Laiškas didžiajam magistrui, PrUB. JH I, 3 23191 (1520-02-16. Fischhausen).

¹¹⁹ Laiškas didžiajam magistrui, PrUB. JH I, 3 23195 (1520-02-17. Fischhausen).

¹²⁰ Laiškas didžiajam magistrui, PrUB. JH I, 3 23197 (1520-02-17. Ragnit).

kėlė įtampą. Vasario 18 d. didysis magistras parengė pranešimo kariams verbuoti Livonijoje juodrašį. Jis skirtas livoniečių pasiuntiniams Vezenbergo (*Wesenberg*) vaitui Paului vom Steinui ir Ludwigui Grassaw¹²¹. Vasario 22 d. Klaipėdos vietininkas pranešė apie žemaičių susibūrimą¹²². Netrukus buvo sužinotas jos tikslas. Vasario 26 d. Klaipėdos vietininkas parašė, kad žemaičiai nieko nebenori praleisti iš Livonijos į Prūsiją. Jie nusiteikę įsiveržti į Vokiečių ordino kraštą¹²³. Nerimas kurstė vidines įtampas pasienio įgulse. Vasario 27 d. Klaipėdos vietininkas skundėsi susikivirčius su samdiniais ir jų žmonomis¹²⁴. Vasario 28 d. laiške apie priešo planus prieš Bartenšteiną (*Bartenstein*) ir Rastenburgą (*Rastenburg*) livoniečius paminėjo oberkumpanas Heydeckas¹²⁵. Tuo metu livoniečiai žygiavo Bartenšteino link. Nors elgėsi kukliai, bet ap rūpinimo stygius grėsė samdinių savanorių savivalės protrūkiu. Ebartas von Freyburgkas prašė Gattenhoferio griežtai kontroliuoti livoniečius, pasirūpinti pinigais ir proviantu¹²⁶.

Į Prūsiją ruošėsi veržtis kitas livoniečių būrys. Vasario 28 d. dėl ligų pilyje, pavaldinių nepatikimumo, žemaičių pavojaus perspėjo Ragainės vietininkas¹²⁷. Vasario 29 d. didysis magistras paprašė Klaipėdos vietininko Engelhardo von Schönbergo imtis priemonių užtikrinti livoniečių atkeliavimą žemaičių stipriai saugomu pajūrio keliu. Siūlyta sutartą dieną visiems kartu prasiveržti jėga¹²⁸. Vasario 29 d. Livonijos magistras iš Cėsių (*Wendeno*) pranešė, kad negali atsiųsti 600, o tik 200 ekipuotų raitelių būrį iš Livonijos¹²⁹. Netikromis žiniomis suklaidinę Žemaičių seniūną Kęsgailą livoniečiai prasisveržė į Prūsiją¹³⁰. Kovo 6 d. Klaipėdos vietininkas pranešė apie raitelius iš Livonijos.

¹²¹ PrUB. JH I, 3 23206 (1520-02-18. o. O.); *Index corporis...*, S. 184 (Nr. 2798); JOACHIM, E. Op. cit., 2. Th., S. 290–291 (Nr. 111): „Die vom HM. Begehrte Kriegshülfe von 600 Pferden hat der M. abgeschlagen, weil eine soche über das Vermögen Livlands gehe. Die übersandten 100 Reisigen sind indessen angekommen und dankt der HM, dafür, wird sie auch unterhalten. [...]“

¹²² Laiškas didžiajam magistrui, PrUB. JH I, 3 23221 (1520-02-22. Memel).

¹²³ Laiškas didžiajam magistrui, PrUB. JH I, 3 23246 (1520-02-26. Memel).

¹²⁴ Laiškas didžiajam magistrui, PrUB. JH I, 3 23256 (1520-02-27. Memel).

¹²⁵ Laiškas didžiajam magistrui, PrUB. JH I, 3 23258 (1520-02-28. Braunsberg).

¹²⁶ PrUB. JH I, 3 23261 (1520-02-28. Bartenstein).

¹²⁷ Laiškas didžiajam magistrui, PrUB. JH I, 3 23259 (1520-02-28. Ragnit).

¹²⁸ PrUB. DH 298 (1520-02-29. Königsberg), GStA, OF 46, Bl. 12r. 2005-11-11 paskelbė D. Heckmannas: „Wir haben euer schreyben, den strand belangent, entpfangen und des inhalts verlesen. Befinden doraus, das dy Sameytten denselbigen hart belegert. Derhalben unser beger, ir wolt euch mit den Eiffledern eins tags, uff welchn sy ankomen wolten, eigentlichn voreingen, uff denselbigen tag von man zu man allenthalbn in euern uffgebitten und euch dermasen zum ernst rusten und schicken, domit die Eiffleder hinden und ir mit euerm volck vorn zuhauffen komet und also mit gewalt durchziehen moget. Und nachdem ir angezeigt, wy sy ins ampt zufallen willens, ist auch unser beger, ir wolt euer sach in gutter acht halt, domit ir euch uffs pest gewalts erweret etc.“

¹²⁹ Laiškas didžiajam magistrui, PrUB. JH I, 3 23267 (1520-02-29. Wenden); *Index corporis...*, S. 185 (Nr. 2800).

¹³⁰ *Acta Tomicianiana*, t. 5, p. 184–185 (Nr. 189): „[...] *Mtas. regia Dei gratia est optime sana, ego etiam satis bene valeo. Vidi literas, que scripte sunt vre. Mgcie. ex Memell, in quibus non aliud reperi quam meras nugas. Solantur dni. Cruciferi se externis auxiliis, que sperant se habituros, sed: ve illi! qui sub spe alieni presidii bellum inchoat cum suo vicino. Certo credat vestra Mgcia., quod nihil eorum ita se habet in veritate prout vre. Mgcie. est ex Memell scriptum. Vellent fortasse vram. Mgciam. his falsis novitatibus deterrere, quominus faciat id, quod illi a Mte. regia est commissum, sed non advertat vra. [...]*“; *Ibid.*, p. 369–370 (Nr. 390): „[...] *Allate sunt*

Iš žemaičių sužinota, kad šie jaučia grėsmę iš Klaipėdos ir jau telkiami pasienyje ruošiantis pulti. Jis prašė atsiųsti pastiprinimą ir artileristą (*Büchenschützen*)¹³¹. Didėjanti rizika sukėlė įtampą įguloje. Kovo 7 d. Klaipėdos vietininkas perdavė didžiajam magistrui samdinių reikalavimus¹³². Kovo 10 d. Livonijos magistras rašė, kad žemaičiai ketina visai užverti pajūrį¹³³. Kovo 13 d. didysis magistras paprašė Ordino Livonijoje atsiųsti į Prūsiją ne mažiau kaip 300 raitelių¹³⁴. Kovo 16 d. Klaipėdos vietininkas pranešė apie griežtas priemones, siekiant užkirsti pavaldinių, kilusių iš kaimiškųjų vietovių, bėgimą. Jis perspėjo, kad pajūryje žemaičiai tykojo sugauti livoniečius ir maskvėnus¹³⁵. Kovo 20 d. didysis magistras ragino siunčiamus livoniečių dalinius pro žemaičius prasiveržti jėga¹³⁶. Balandžio 3–4 d. Livonijos magistro sekretoriaus Peterio Gratzowo ir balandžio 8 d. Karaliaučiaus hauskomtūro Michaelio von Drahe susirašinėjimas su didžiuoju magistru atskleidžia livoniečių atsargumą, o magistro – nekantravimą. Balandžio 3 d. į Prūsiją atvykęs pasiuntinys Gratzowas pranešė, kad livoniečiai galėjo atsiųsti tik 200 raitelių. Tačiau pajūrį užtvėrė net 8 000 žemaičių ir lietuvių. Todėl raiteliai tęsti žygio negalėjo, o kitoje vietoje turėjo laukti, kol nuslūgs vanduo. Drahe iš Klaipėdos nurodė gerokai mažesnę priešų skaičių – tik apie 300. Didysis magistras vėl skubino livoniečių raitelius kuo greičiau kirsti pajūrį¹³⁷. Kelias tarp Prūsijos ir Livonijos, patvinusi upė ir pajūris prie LDK–Livonijos sienos nurodo į tikėtiną žemaičių susitelkimo vietą – Šventosios apylinkes. Balandžio 22 d. Heinrichas von Kittlitzas pranešė iš Šipenbeilio (*Schuppenbeil*) gandus apie lietuvių, totorių ir „Agarener“ įsiveržimą¹³⁸. Gegužės 28 d. ir 30 d. didžiajam magistrui išsiųstas Klaipėdos vietininko gautas Rautenbergo laiškas dėl tolesnių dancigiečių veiksmy ir žemaičių stebėjimo¹³⁹. Birželio 2 d. Klaipėdos komtūras Gattenhoferiui pranešė, kad lietuviai ir žemaičiai ketina užpulti Tilžę¹⁴⁰. Tam prieštaravo tą pačią dieną Hanso von Schönbergo pasiuntinybei duotas LDK atstovų atsakymas, kad laikysis „amžinosios taikos“¹⁴¹.

Apie kai kuriuos prasiveržėlius ir livoniečių karinio kontingento Prūsijoje vadovus plačiau pasakoja 1520 m. korespondencija. Iš kovo 6 d. laiško sužinome apie livoniečių stovyklą Bartenšteine. Į Karaliaučių išsiunčiamiems livoniečiams parūpinta mais-

litere ex Marienburgo, auctum esse et augeri in dies magis exercitum magistri novis militibus, quorum magna pars per Lithuaniam secure et nemine vetante penetravit [...].“

¹³¹ Laiškas didžiajam magistrui, PrUB. JH I, 3 23324 (1520-03-06. Memel); *Index corporis...*, S. 185 (Nr. 2801).

¹³² Laiškas didžiajam magistrui, PrUB. JH I, 3 23331 (1520-03-07. Memel).

¹³³ PrUB. JH I, 3 23356 (1520-03-10. Wenden); *Index corporis...*, S. 185 (Nr. 2801).

¹³⁴ *Index corporis...*, S. 185 (Nr. 2803).

¹³⁵ Laiškas didžiajam magistrui, PrUB. JH I, 3 23410 (1520-03-16. Memel).

¹³⁶ *Index corporis...*, S. 185 (Nr. 2804).

¹³⁷ BISKUP, M. „*Wojna pruska*“..., s. 241–242.

¹³⁸ Laiškas didžiajam magistrui, PrUB. JH I, 3 23591 (1520-04-22. Schippenbeil). *Agarener*, t. y. Agaros sūnumis, buvo vadinami saracėnai arba totoriai. Čia gali būti vartojama bendra „netikėlių“ prasme.

¹³⁹ PrUB. JH I, 3 23752 (1520-05-28. Memel) ir PrUB. JH I, 3 23758 (1520-05-30. Memel).

¹⁴⁰ PrUB. JH I, 3 23787 (1520-06-02. Memel).

¹⁴¹ DUNDULIS, B. Op. cit., p. 165. Šio autoriaus tekste cituojamo leidinio vietoje apie tai nerašoma, tad yra įsivėlusį techninį klaidą.

to ir pašarų 78 žirgams. Jiems vadovavo Balthasaras Quosas, Mattesas ir Georgas von Schaurigkenas¹⁴². Kovo 23 d. Heinrichas Reussas von Plauenas ne tik užsiminė apie livoniečių aprūpinimo klausimus, bet ir paminėjo jiems vadovavusį Rygos hauskomtūrą Friedrichą Frischke'ę¹⁴³. Lenkams sėkmingai puolant iš Varmės, kai kuriems Vokiečių ordino daliniams nepavyko pasitraukti. Balandžio 10 d. lenkai nusiaubė kaimus prie Bartenšteino. 50 riterių livoniečių, kelių miestiečių bei knechtų būrys surengė išpuolį ir sumušė užpuolikus. Netrukus būrys pateko į lenkų pasalą, buvo apsuptas ir sunaikintas. Sunkiai sužeistas Rygos hauskomtūras, jo kumpanas ir dar keli kariai pateko į nelaisvę. Juos nugabeno perduoti karaliui į Torunę¹⁴⁴. Balandžio 17 d. Bartenšteino malūno valdytojas (*Mühlmeister*) laiške Tilžės prievaizdui Eberthui (Ebartui) von Freyburgui aprašė šį nesėkmingą įvykį ir pralaimėjimą. Jo metu žuvo Hansas Kunseckas, o į nelaisvę pateko Rygos hauskomtūras, Kuldygos kumpanas, jaunasis Hansas Kunseckas, Otto von der Trenckas, Bothas von Eulenburgas ir Wendtas von Eulenburgas¹⁴⁵. Balandžio 19 d. Bartenšteine buvęs Tilžės prievaizdas Freyburgas sudarė balandžio 16 d. kautynių nuostolių sąrašą: žuvusieji – livoniečiai Hansas Kunseckas, Geretas Stempelis ir Jacobas Mentzinkas; nurodė miestiečių pavardes, samdinį Hansą Rabensteiną ir kitus – gizelius, valstiečius; patekusieji į nelaisvę – Otto von der Trenckas, jaunesnysis Hansas von Kunseckas ir dar du Ordino broliai iš Livonijos¹⁴⁶.

Likę laisvėje livoniečiai kariai ir toliau rėmė Ordiną, o kiti – tik ruošėsi vykti į Prūsiją. Balandžio 1 d. parengtas Kalbo raitelių verbavimo Livonijoje įgaliojimo juodraštis¹⁴⁷. Liepos 13 d. didžiojo magistro parašytame laiško oberkumpanui Heydeckui juodraštyje išsamiai nušviesta bendroji padėtis. Jis kreipėsi į Hansą Gattenhofeną dėl saugaus Doberitzo su kariais pasiuntimo į Balgą ir Braunsbergą. Samdiniai ir pabūklas Braunsberge buvo apmokėti bažnyčios sidabru ir brangenybėmis. Magistras priminė, kad jo suėmimo derybose su Lenkijos karaliumi Torunėje atveju Heydeckas davė pažadą. Esą iškilus pavojui Klaipėdai, ateis pagalba iš Livonijos, vedama pono Heinricho von Miltitzo, už didžiojo magistro dvaro maršalo Rabensteinerio

¹⁴² PrUB. JH I, 3 23329 (1520-03-06. Bartenstein).

¹⁴³ Laiškas Hansui von Schönbergui, PrUB. JH I, 3 23448 (1520-03-23. Bartenstein).

¹⁴⁴ *Preussisches Archiv...*, Bd. 2, S. 49–50.

¹⁴⁵ PrUB. JH I, 3 23565 (1520-04-17. Bartenstein). Tai koreliuoja su kronikininkų skelbiamais belaisvių sąrašais, žr. *Simon Grunau's Preussische Chronik...*, S. 535–536: „*b. Jorge N., hauscomptor von Riga und Lieflander heuptman, h. Bott von Eilenburg, h. Wentt, sein bruder, b. Wolf von Raden, comptor von Barbitzen in Lieflandt, Herman von Lieffen, h. Barlitz, ritter, Hans Heine, Hans Vogell, Heinrich Trachenfeldt, Ernst Wolfskostt, Otto von der Trencke, Hans Gunsska, Baltzer Komlick, h. Hillebrandtt*“, plg. informaciją „Karaliaučiaus kronikoje“: *Die Königsberger Chroniken...*, S. 282: „*Georg v. Heuten, hauscomthur zu Riga, Rudolf v. Ratten, Compan zu Goldingen, Basilius v. Retten (Rettchen), Hermann Nagel, Hans v. Königseek, Otto v. d. Trenck, Johann Heyne, Hermann v. Lingen, Eberhard Breckerfeld, Hampert v. Elen, Andreas Mastein, Hans Ecke, Wolf v. Schönberg, Balthasar Körbler (Rombler)*.“

¹⁴⁶ Laiškas Chr. Gattenhoferiui, PrUB. JH I, 3 23574 (1520-04-19. Bartenstein).

¹⁴⁷ PrUB. JH I, 3 23492 (1520-04-01. o. O.).

atgabentus maskolių pinigus¹⁴⁸. Liepos 14 d. Karaliaučiuje kapitonas (*Hauptmann*) Heinrichas Doberitzas pasirašė gavęs 1 628 guldenus iš didžiojo magistro¹⁴⁹. Liepos 16 d. Karaliaučiuje pasirašė kvitą pinigams už atsivestą vėliavą (*Fähnlein*) kapitonas Burkhartas von der Sichawas ir Antonas von Schlettstadtas¹⁵⁰. Livoniečiai savanoriai neslėpė savo tapatybės. Liepos 23 d. lenkų kapitonai su savo samdinais Johanisburgo (*Johannisburg*) miestą perdavė Vokiečių ordino ponams Bauskės vaitui Brüggenei, Dietrichui von Sliebenui, Moritzui Knebeliui. Prie perdavimo akto pridėtas pasikeitimo belaisviais registras: Stentzelis Strachotzkis į Buchholtzą, Hinrickas Kalmeuszkis į Otto von Sch... (neįskaitoma), Romanowskis į Schenką, Balthasaras Tausentschackas į Johanną Zweyfelį¹⁵¹. Rugsėjo 1 d. livoniečiui Clausui von der Rosenui, Ottui von Schmete, Heinrichui Hohorstui, N. Schuleriui ir Careliui buvo išduotas atsiskaitymo kvitas. Jį antspaudu patvirtino Kalbas, o apmokėjo Gattenhoffas¹⁵². Tą dieną toks kvitas išduotas ir Endresui Buchholtzui¹⁵³. Rugsėjo 7 d. Knebelis bei Hansas Franckas pranešė apie livoniečių pasitraukimą iš Bartenšteino ir pono von Dohna'os sesers ponios von Kunseck mirtį¹⁵⁴. Spalio 14 d. kilmingo švedo iš Livonijos, Siegmundo von Sichau, vadovaujamas trijų vėliavų, 72 knechtų būrys netikėtai antpuoliu užėmė Gutštata. Žuvo daug lenkų, į koją sužeistas būrio vadas Sichau. Šis aštuntą dieną numirė ir buvo iškilmingai pašarvotas Karaliaučiuje¹⁵⁵. Gruodžio 1 d. Heydeckas ir Georgas Angeris iš Vormdito (*Wormditt*) informavo apie livoniečių bei lenkų nelaisvėje buvusio Rygos hauskomtūro Friedricho Frischkės paleidimą¹⁵⁶.

Didžiausias Vokiečių ordino samdinių prasiveržimas iš Livonijos ir atkirtis iš Mazovijos: 1520 m. birželis–rugpjūtis

Didžiausias Ordino samdinių prasiveržimas iš Livonijos įvyko 1520 m. birželį. Ten link pasuko Šventosios Romos imperijoje Vokiečių tautos pradėtas ir Danijoje įsibėgėjęs Ordino samdinių žygis į Prūsiją. Birželio 12 d. iš Liubeko buvo išsiųstas Dancigo miesto sekretoriaus Jakobo Fürstenbergo pranešimas. Jame rašoma, kad imperatoriaus bankininkui Augsburgio garbingiausiajam miestiečiui Fuggeriui į Daniją buvo atplukdyti visiškai įrengti ir įgulomis aprūpinti šeši olandų laivai. Esą imperatoriaus Karlo V sesers Izabelės (Isabella, Elizabeth) vyras Danijos karalius Kristijonas II (Chris-

¹⁴⁸ PrUB. JH I, 3 23898 (1520-07-13. o. O.).

¹⁴⁹ PrUB. JH I, 3 23900 (1520-07-14. Königsberg).

¹⁵⁰ PrUB. JH I, 3 23904 (1520-07-16. Königsberg) ir PrUB. JH I, 3 23905 (1520-07-16. o. O.).

¹⁵¹ PrUB. JH I, 3 23930 (1520-07-23. Johannisburg).

¹⁵² PrUB. JH I, 3 24084 (1520-09-01. o. O.).

¹⁵³ PrUB. JH I, 3 24086 (1520-09-01. o. O.).

¹⁵⁴ Laiškas didžiajam magistrui, PrUB. JH I, 3 24128 (1520-09-07. Bartenstein).

¹⁵⁵ *Preussisches Archiv...*, Bd. 2, S. 58.

¹⁵⁶ Laiškas didžiajam magistrui, PrUB. JH I, 3 24390 (1520-12-01. Wormditt).

tian) naudojosi svainio prielankumu. To laivyno danams prireikė maištaujantiems švedams parklupdyti. Tačiau laivai su įgulomis ir 3 000 karių buvo perimti didžiojo magistro šalininkų ir esą keturi laivai siunčiami į Klaipėdą, o tai sukėlė pagrįstų įtarimų dancigiečiams bei jų sąjungininkams lenkams¹⁵⁷. Nerimauti pagrindo užteko: birželio 14 d. Sembos vyskupas Polentzas įspėjo Braunsbergo srities vietininką Heydecką, kad Georgo Angerio ir Moritzo Knebelio vadovaujami 2 000 samdinių atvyks į Žemaitijos pajūrį¹⁵⁸.

Jonannesio Freibergo kronikoje tolesni įvykiai pasakojami iš Karaliaučiaus didžiojo miestiečio perspektyvos. Birželio 15 d. magistrui išvykus pas Lenkijos karalių, Karaliaučių pasiekė gandai apie landsknechtus Klaipėdoje. Jų vadas (*Hauptman*) pasiuntė naudingą naujieną apie savo 2 000 karių (*Knecht*) atvykimą į vietovę pajūryje, 7 mylios šiauriau Klaipėdos, prie Septynkalvės (*Sieben Bergen*). Dalis jų buvo nukeliavę sausuma iki Kopenhagos. Iš ten vargais negalais laivais pasiekė Vokiečių ordino žemes Livonijoje. Vadas kreipėsi į Karaliaučiaus trimiestį dėl karių postovio trims dienoms ir aprūpinimo maistu aštuonioms dienoms. Kariuomenė turėjo apsistoti prie Avižų kalno (*Herberge*) priemiesčio. Išlaikymui skirtas lėšas privalėjo surinkti viso trimiesčio bendruomenė. Jas kariuomenės vadovybei numatyta perduoti rotušėje. Karaliaučiaus Senamiesčio (*Altenstat*) ir Lebenichto (*Lebenicht*) bendruomenės su samdinių kariuomenės reikalavimais sutiko, o Knypavos (*Kneiphoff*) nepanoro paklusti. Pastaroji sutiko aprūpinti ne daugiau kaip 250 karių. Karių vadas priėmė miestų sąlygas. Tada trimiesčio taryba su Ordino ponais nusprendė apeiti visus gyventojus nuo namo prie namo ir surašyti Avižų kalno priemiestį. Tačiau kronikininkas nemini, kaip vyko pats komunikavimas: su derybininkais ar laiškais, ir koku būdu abi pusės susisiekė. Birželio 18 d. 2 000 karių jėga prasiveržė per Žemaičių pajūrį (*Samaitischen Strant*) link Karaliaučiaus (*Konigsberg*), pakeliui visus žudydami. Sugriovė pajūryje ilgai statytus pylimus (*Schanzen*) ir sudegino du kaimus. Žemaičiai esą nuo žiemos, kai prasidėjo konfliktas, pajūryje buvo stipriai įsitvirtinę. Pylimai buvo įrengti taip, kad visi keliaujantieji iš Livonijos sausuma ir jūra buvo matomi per dvi mylias. Tačiau naktį prasmukti buvo įmanoma. Karaliaučiaus trimiestį ir Avižų kalno priemiestį pasiekė ne tik visi 2 000 karių, bet dar gurguolė ir lydinčios laisvo elgesio moterys (*freien Weibern*). Kapitonai (*Hauptleute*) Jorge (George) Angeris, Mauriczas (Moritzas) Knebelis ir vyresnieji kapitonai (*obirste Hauptleute*) Massaw Eichenas, Dobernizas, Antonius von Slechstetas, Haubitzas turėjo palikti trimiestį po aštuonių dienų. Birželio 20 d. 1 000 karių buvo apgyvendinta Karaliaučiaus Senamiestyje, o kituose dviejuose miestuose liko 1 000. Birželio 21 d. prie grupuotės prisidėjo papildomai

¹⁵⁷ *Hanserecesse*. Abt. 3, Bd. 7: *Von 1477–1530*. Bearb. von Dietrich SCHÄFER. Leipzig, 1905, S. 627–628 (Nr. 345)

¹⁵⁸ PrUB. JH I, 3 23816 (1520-06-14. Fischhausen). Dėl to paties birželio 15 d. Friedrichas von Heydeckas susisiekė su didžiuoju magistru, PrUB. JH I, 3 23820 ir PrUB. JH I, 3 23821 (1520-06-15. Fischhausen).

surinktos keturios vėliavos su 500 karių. Taip čia sutelkta 2 500 karių kariuomenė¹⁵⁹. Birželio 23 d. didysis magistras iš Torunės derybų su Lenkijos karaliumi parengė laiško savo regentams į Karaliaučių juodrašį. Jame paminėjo Rabensteinerio perduotus maskvėnų reikalavimus, pasiuntinybę Labguvoje ir samdinių vadus Angererį ir Knebelį¹⁶⁰. Kitokį tos kariuomenės žygio aprašą paliko maskvėnai. Liepos 2 d. pasiuntinys Oleša Semenovas Šernas iš Rygos pranešė savo valdovui, kad iš didžiojo magistro dvaro pas Rabensteinerį atvyko Rygos magistrato žmogus Ostachas. Šis pasakojo kalbėjęs su Danijos karaliumi, kuris užvaldė Švediją, o neužimtas liko tik apsiaustas Stokholmas. Antradienį iki Petrinių karaliaus laivais iš Danijos atvyko 5 000 užsieniečių samdinių. Jie iš karto ruošėsi pas Vokiečių ordino didįjį magistrą, bet buvo priversti su Danijos karaliumi žygiuoti į Švediją. Samdiniai išsilaipino į krantą ties Gruobinia. Livonijos magistras suteikė Gruobinioje maisto, duonos, jaučių ir visokių gyvulių. Samdiniai iš Gruobinios patraukė į Žemaičių žemę. Ten žygiuodami daug ką sudegino ir daugybę iškapojo, o Žemaitijos žemėje buvusią prie jūros tvirtovę (*krepstj*) užėmė, patrankas (*puschki*) ir šaudykles (*pisschali*) pasiėmė. Didesnių pilių čia nebuvo, bet taip pavadinti galėjo ir įtvirtintą dvarą. Neaišku, ir kur minėti įtvirtinimai buvo: Palangoje, Kretingoje, Gargžduose? Pasakymas „prie jūros“ gali žymėti ir sąlyginai netoli pakrantės esančią vietovę¹⁶¹. Samdiniai nusigavo į Klaipėdą. Jų nedelsiant laukė didysis magistras¹⁶².

Netrukus į samdinių pasirodymą atsakė lenkai, su lietuvių pagalba bandydami nukreipti Ordino vadovybės dėmesį. Liepos 30 d. ponas Heinrichas Reussas von Plauenas perdavė iš Heilsbergo vyskupo gautas žinias apie pavojų Vokiečių ordino Prūsijos kraštui iš lietuvių, mazovių ir lenkų, rūpestį dėl Bartenšteino¹⁶³. Suprantama, kad lenkų sąjungininkų išpuolis buvo dėmesį nukreipianti akcija. Rugpjūčio 15 d. Ortelsburgo vietininkas Dietrichas von Babenhausenas šį planą pavadino priešų klasta ir nurodė kitą svarbią problemą – Naidenburgo (*Neidenburg*) apsiaustį¹⁶⁴. Vokiečių ordino pareigūnai toliau stengėsi palaikyti ryšius su palankiai nusiteikusiais asmenimis kitapus sienos. Tai padėjo greitai reaguoti besikeičiančioje situacijoje. Rugsėjo 8 d. Tilžės kumpanas Bernhartas Schliteris parašė apie bičiulius iš Žemaitijos ir Katyčius (*Coadjuthen*)¹⁶⁵. Lenkų sąjungininkai privertė Ordiną toliau budriai stebėti Mazovijos pasienį, išlikti pasiruošusiems atremti įsiveržėlius. Rugpjūčio 21 d. į karo zoną iš Livonijos atžygiavęs atvykėlis minėtasis pulkininkas (*Oberst*) Moritzas Knebe-

¹⁵⁹ *Scriptores rerum prusicarum...*, S. 411–412.

¹⁶⁰ PrUB. JH I, 3 23835 (1520-06-23.Thorn).

¹⁶¹ XV–XVI a. pajūrio kraštovaizdyje dominuojančių kalvų būta Palangos pietiniame pakraštyje: Jurgio, arba Birutės, kalnas, Naglio kalnas, Mažoji Olando Kepurė. Vokiečių ordino ir LDK sienų tikslinimo dokumentuose minimas išskirtinis įtvirtinimas pajūryje prie pat sienos „*Burgwall bei Polangen*“ ir Vokiečių ordino pastangos jį priskirti savo teritorijai, žr. IVINSKIS, Z. Kovos bruožai... 1935, p. 88.

¹⁶² *Pamiatniki diplomaticheskikh“ snoshenii...*, s. 235–236.

¹⁶³ PrUB. JH I, 3 23959 (1520-07-30. o. O.).

¹⁶⁴ Laiškas didžiajam magistrui, PrUB. JH I, 3 24014 (1520-08-15. Ortelsburg).

¹⁶⁵ Laiškas didžiajam magistrui, PrUB. JH I, 3 24134 (1520-09-08. Tilsit).

lis pranešė, kad laukia nurodymų prie Šipenbeilio (*Schippenbeil*)¹⁶⁶. Spalio 22 d. Ryno vietininkas Adrianas von Waiblingenas skundėsi mazovių nusiaubta Johanisburgo (*Johannisburg*) sritimi, kaimiečių nepatikimumu ir bailumu, lietuvių grėsme¹⁶⁷. Tą pačią dieną Vokiečių ordino Vokietijos magistrą bei didįjį magistrą Wolfas von der Grunas perspėjo dėl lietuvių ketinimų, lenkų ir rusų derybų, pavaldinių nepatikimumo ir mazovių nusiaubtos srities¹⁶⁸. Spalio 25 d. Ryno vietininkas pranešė surinktas žinias apie priešiškus Vokiečių ordino kraštui lietuvių planus, mazovius¹⁶⁹.

Paskutiniai Vokiečių ordino karių prasiveržimai ir karinis tiekimas Žemaitijos pajūriu: 1520 m. rugsėjis – 1521 m. birželis

Ordino aprūpinimo Prūsijoje problemas livoniečių diplomatai išnaudojo savo šalies teritorijai ir teisėms išplėsti. Rugsėjo 2 d. didysis magistras perspėjo Livonijos magistrą apie Vokietijoje rengiamą didelį žygį ir eilinį kartą paprašė pagalbos. Atskiru papildomu laišku nurodė, kad kreditų reikėtų prašyti Klaipėdoje ir Ragainėje¹⁷⁰. Rugsėjo 9 d. Karaliaučiuje didysis magistras įsipareigojo laikytis senų privilegijų renkiant Livonijos magistrą. Taip pat dar kartą patvirtino 1459 m. balandžio 24 d., t. y. Šv. Lauryno (*St. Lorenz*) dienos vakare, didžiojo magistro Ludwigo von Erlichshauseno suteiktą išlaisvinimą nuo didžiojo magistro priklausomybės Hareno (*Harrien*) ir Vyrlando (*Wierland*) sritims¹⁷¹. Rugsėjo 19 d. Livonijos magistras priminė Livonijos piniginės pagalbos suteikimo sąlygas¹⁷². Rugsėjo 21 d. Tukume Livonijos magistro sekretorius Peteris Robellas gavo instrukciją Livonijai dėl 30 000 hornguldenų (*Horn-gulden*) Prūsijai paramos, kurią galėtų nugabenti Bauskės vaitas¹⁷³. Rugsėjo 29 d. parengti du didžiojo magistro įsipareigojimo rinkti krašto magistrą livonietį, naujai

¹⁶⁶ Laiškas didžiajam magistrui, PrUB. JH I, 3 24042 (1520-08-21. o. O.).

¹⁶⁷ Laiškas didžiajam magistrui, PrUB. JH I, 3 24269 (1520-10-22. o. O.).

¹⁶⁸ PrUB. JH I, 3 24270 (1520-10-22. Johannisburg).

¹⁶⁹ Laiškas didžiajam magistrui, PrUB. JH I, 3 24276 (1520-10-25. o. O.).

¹⁷⁰ PrUB. JH I, 3 24093 (1520-09-02. o. O.).

¹⁷¹ PrUB. JH I, 3 23998 (1520-08-09. o. O.); *Index corporis...*, S. 188–189 (Nr. 2822) ir PrUB. JH II 4039 (1520-08-09. Königsberg); JOACHIM, E. Op. cit., 2. Th., S. 346–349 (Nr. 156). Šį atnaujintą aktą patvirtino liudytojai: Sembos vyskupas Georgas, senasis didysis komtūras (*Grosskomtur*) Simonas von Drahe, Karaliaučiaus špitolininkas (*Spittler*) Georgas Truchsessas von Wetzhausenas, Bauskės (*Puschkaw*) vaitas Hermannas von Brüggenei, Karaliaučiaus hauskomtūras Michaelis von Drahe, Valburgo (*Waldburg*) unterkumpanas Friedrichas Truchsessas, Tilžės prievaizdas Eberhardas von Freibergas, sekretoriai Chr. Gattenhoferis ir Balth. Scheunemanas. Nurodyta apie tai pranešti Klaipėdos komtūriui hercogui Erichui von Braunschweigui.

¹⁷² Laiškas didžiajam magistrui, PrUB. JH I, 3 24032 (1520-08-19. Wenden); *Index corporis...*, S. 189 (Nr. 2823). Rugsėjo 20 d. jų pagarsinimu rūpinosi Eberhartas von Freibergas laiške Livonijos magistrui, žr. PrUB. JH I, 3 24038 (1520-08-20. o. O.).

¹⁷³ PrUB. JH I, 3 24179 (1520-09-21. Tuckum), JOACHIM, E. Op. cit., 2. Th., S. 353 (Nr. 162). Rugsėjo 22 d. Tukume Livonijos magistras apie tai pranešė didžiajam magistrui, žr. PrUB. JH I, 3 24181 (1520-09-22. Tuckum).

patvirtinti minėti Hareno ir Vyrlando sričių perleidimo juodraščiai¹⁷⁴. Gruodžio 2 d. didžiojo magistro laiške Eberhartui von Freibergui rašoma, kad parengti nauji nurodymai deryboms Livonijoje, bandant gauti Dorpato ir Revelio vyskupo, arkivyskupo paramą¹⁷⁵. Kitas juodraštis atskleidžia, kad livoniečiai už suteikiamą paramą buvo linkę gauti daugiau nei nominalias teises. Dar lapkričio 11 d. Bauskės vaitas Brüggeinei ragino didžiajam magistrui pranešti, kad už 100 000 guldenų paramą Klaipėda arba Ragainė būtų užstatomos Livonijos magistrui¹⁷⁶. Diplomatus įsakyta tai atlikti gruodžio 13 d. instrukcijoje¹⁷⁷. Livonijos magistras nusiuntė ją pasiuntiniui Bauskės vaitui Brüggeinei, kuris rengėsi susitikti su didžiuoju magistru ir Prūsijos regentais¹⁷⁸.

Kartais įsiveržimai iš Livonijos reiškė ne tik karių permetimą, bet ir tiekimą. Spalio 2 d. didysis magistras Ragainės komtūrai nurodė aktyviai remti samdinių, besikaunančių su lenkais, pajėgas. Ragainės ir Tilžės apylinkėse pašaukti 1 000 rinktinių raitelių bei pėstininkų. Šie turėjo būti šauniauši, o ne prastuoliai. Ragainės komtūrai liepta pačiam su šarvais nuvesti būrį į samdinių veikimo vietą tarp Bartenšteino ir Prūsų Olandijos. Komtūras nesiskųsdamas privalėjo paklusti jų vadovybei. Tačiau jokių žinių apie šio įsakymo įgyvendinimą nėra. Tai padarius, svarbus Ragainės–Tilžės pasienio ruožas būtų likęs be gynėjų. Manoma, kad šis nurodymas buvo atšauktas¹⁷⁹. Tą pačią dieną didysis magistras prašė, kad Livonija ne tik padėtų pinigais, žmonėmis, grūdais, bet dar pagrasintų LDK kariniu daliniu ir visuotiniu karo šauktinių surinkimu¹⁸⁰. Revelio vyskupas Johannes spalio 3 d. didžiajam magistrui, o spalio 4 d. Gattenhoferiui pranešė apie 100 lastų rugių pristatymą Prūsijai¹⁸¹. Spalio 5 d. Klaipėdos vietininkas Engelhardas von Schönbergas informavo dėl Wolfrado įsiveržimo į Žemaitiją ir Sigmundo von Sichaw su 2 000 landsknechtų atvykimo į Livoniją¹⁸². Spalio 23 d. Livonijos magistras parašė, kad siuntė papildomai 100 savo lėšomis išruošų žirgų ir atšaukė ankstesnius pagalbininkus. Jie netrukus turėjo pajudėti per Lietuvą¹⁸³. Livoniečių žygis pavyko, nes spalio 24 d. Felino komtūras Roprechtas de Graue pasakojo, kad su jaunuoju Georgu von Altenbrucku siunčia eržilą. Minėjo garsesnius jo dalyvius: Derycką Bocką, Jurgą von Plettenbergą, Renoltą von Rurą ir Mauritzą Nesselradę. Ri-

¹⁷⁴ PrUB. JH I, 3 24198 (1520-09-29. Königsberg), JOACHIM, E. Op. cit., 2 Th., S. 353–356 (Nr. 163). Juos patvirtino Sembos vyskupas Georgas von Polentzas, Klaipėdos komtūras hercogas Erichas von Braunschweigas, Simonas von Drache ir didysis komtūras Georgas Truchsessas, Karaliaučiaus hauskomtūras Michaelis von Drache, Tilžės prievaizdas Eberhartas von Freibergas, Valdburgo (*Waldburg*) unterkumpanas Friedrichas Truchsessas, Chr. Gattenhoferis, Balth. Scheunemannas.

¹⁷⁵ PrUB. JH I, 3 24391 (1520-12-02. o. O.); *Index corporis...*, S. 192 (Nr. 2844).

¹⁷⁶ PrUB. JH I, 3 24330 (1520-11-11. o. O.); *Index corporis...*, S. 192 (Nr. 2843).

¹⁷⁷ *Index corporis...*, S. 193 (Nr. 2849).

¹⁷⁸ PrUB. JH I, 3 24428 (1520-12-13. Wenden); *Index corporis...*, S. 193 (Nr. 2849).

¹⁷⁹ Įsakymo publikaciją žr. *Preussisches Archiv...*, Bd. 2, S. 81–82.

¹⁸⁰ *Index corporis...*, S. 190 (Nr. 2831).

¹⁸¹ PrUB. JH I, 3 24228 (1520-10-03. Sagnitz); *Index corporis...*, S. 192 (Nr. 2833) ir PrUB. JH I, 3 24229 (1520-10-04. o. O.); *Index corporis...*, S. 190–192 (Nr. 2832).

¹⁸² Laiškas didžiajam magistrui, PrUB. JH I, 3 24238 (1520-10-05. Memel).

¹⁸³ Laiškas didžiajam magistrui, PrUB. JH I, 3 24271 (1520-10-23. Wolmar); *Index corporis...*, S. 191 (Nr. 2837).

teriai, kilmingieji vyko kartu su 32 žirgus turinčiais landsknechtai¹⁸⁴. Tą žygį galėjo apsunkinti gamtinės sąlygos. Spalio 15 d. Ragainės vietininkas parašė apie didžiulį snygį¹⁸⁵. Spalio 25 d. Ryno vietininkas informavo apie padėtį Įsrutyje (*Insterburg*) ir potvynį dykrose (*Wildniss*)¹⁸⁶. Atvykusių grūdų transportu, surinktais mokesčių grūdais ir pinigais, pergabenimu šalies sausumos bei vandens keliais toliau privalėjo rūpintis vietos pareigūnai. Jiems teko užtikrinti laivybą Nemuno deltos upyne. Ši priklausė nuo kintančio upių vandeningumo ir sąnašų sancaupų. Tokiems klausimams spręsti buvo pasitelkiami specialistai, pradėta valyti upių laivatakis, tiesinti upių vagas, kas-ti kanalus. Spalio 28 d. Ragainės vietininkas Melcheris von Haldegkas iš Tilžės parašė apie grūdų transportą, činšą grūdais ir hidroinžinierių Hansą Hoppe'ę¹⁸⁷. Spalio 30 d. jau iš Ragainės pareigūnas informavo apie grūdų transportą¹⁸⁸.

Atrodo, paskutiniai livoniečių karių prasiveržimai Žemaitijos pajūriu vyko 1520 m. lapkritį–gruodį. Lapkričio 2 d. Livonijos magistras pranešė, kad siunčia Melchiorą von Galeną su 100 palydovų, ir liepė Bauskės vaitui Brüggenei grįžti atgal. Jis rašė apie grūdų pristatymą, patekusių į nelaisvę livoniečių išlaisvinimą, marą Livonijoje¹⁸⁹. Lapkričio 8 d. Talkhofo (*Talkhof*) komtūras Hermannas Ovelackeris pasisiūlė atvykti į pagalbą didžiajam magistrui su 14 žirgų, jeigu leis Vokiečių ordino vadovybė Livonijoje¹⁹⁰. Lapkričio 12 d. Engelhardas von Schönbergas rašė, kad Veitas Gattenhoferis informavo apie žemaičių užblokuotą pajūrį¹⁹¹. Tą pačią dieną Veitas Gattenhoferis iš Klaipėdos skundėsi savo broliui Chr. Gattenhoferiui keliavimu per Žemaitiją į Livoniją¹⁹². Jau lapkričio 13 d. Klaipėdos vietininkas parašė, kad atvyko Karkuso vaitas su vienu livoniečiu. Jis pranešė apie Liepojoje esančio pagalbinio korpuso pasirengimą žygiuoti į Prūsiją¹⁹³. Lapkričio 17 d. Chr. Gattenhoferis informavo, kad į Liepoją atvyko Karkuso vaito atvesti livoniečiai¹⁹⁴. Gruodžio 2 d. didžiojo magistro laiške Eberhartas von Freibergas mini laivus, kuriais vyksta samdiniai, ir žemaičių aktyvumą¹⁹⁵. Tą pačią dieną didžiojo magistro parengtu juodraščiu ketinta pranešti Livonijos magistrui, kad iš Danijos-Švedijos atgabenusiems samdinius laivams keliamos pretenzijos. Jais vasarą atvyko Georgas Angeris, Moritzas Knebelis, Sigmundas von Sichau. Paminėtas grūdų gabenimas į Prūsiją. Esą nesklandumų sulaukta iš Rygos burmistro Wilhelmo Tidtkė'ės¹⁹⁶. Gruodžio 2 d. Engelhardas von Schönbergas iš Klaipėdos pranešė

¹⁸⁴ Laiškas didžiajam magistrui, PrUB. JH I, 3 24272 (1520-10-24. Wolmar); *Index corporis...*, S. 191 (Nr. 2838).

¹⁸⁵ Laiškas didžiajam magistrui, PrUB. JH I, 3 24257 (1520-10-15. Ragnit).

¹⁸⁶ Laiškas didžiajam magistrui, PrUB. JH I, 3 24276 (1520-10-25. o.O.).

¹⁸⁷ Laiškas Karaliaučiaus hauskomtūriui Simonui von Drahe, PrUB. JH I, 3 24281 (1520-10-28. Tilsit).

¹⁸⁸ Laiškas Karaliaučiaus hauskomtūriui Simonui von Drahe, PrUB. JH I, 3 24295 (1520-10-30. Ragnit).

¹⁸⁹ Laiškas didžiajam magistrui, PrUB. JH I, 3 24306 (1520-11-02. Burtnick); *Index corporis...*, S. 192 (Nr. 2841).

¹⁹⁰ *Index corporis...*, S. 192 (Nr. 2842).

¹⁹¹ Laiškas didžiajam magistrui, PrUB. JH I, 3 24331 (1520-11-12. o. O.).

¹⁹² PrUB. JH I, 3 24334 (1520-11-12. Memel).

¹⁹³ Laiškas Chr. Gattenhoferiui, PrUB. JH I, 3 24337 (1520-11-13. o. O.).

¹⁹⁴ Laiškas didžiajam magistrui, PrUB. JH I, 3 24352 (1520-11-17. o. O.).

¹⁹⁵ PrUB. JH I, 3 24391 (1520-12-02. o. O.); *Index corporis...*, S. 192 (Nr. 2844).

¹⁹⁶ PrUB. JH I, 3 24392 (1520-12-02. o. O.); *Index corporis...*, S. 193 (Nr. 2845).

apie kunigaikščio Konstantino vedamų lietuvių įsiveržimo į Sembą pavojų bei žemaičius. Pažymėjo laivų trūkumą ir apibūdino surenkamus mokesčius už krovinius (*Pfundzoll*)¹⁹⁷. Gruodžio 8 d. tas pats Schönbergas iš Klaipėdos informavo didįjį magistrą apie potvynį, žemaičių įsitvirtinimą pajūryje, švino sviedinius Liepojoje, prekių didžiajam magistrui pirkimą, vežimų didžiajam magistrui suteikimą ir iš Zonenburgo (*Sonnenburg*) atvykusį būrį su 20 žirgų Ozelio saloje¹⁹⁸. Gruodžio 25 d. Ragainės vietininkas Melcheris von Haldegkas paprašė didžiojo magistro dvaro maršalą M. Raensteinerį pakeisti atsiųstus samdinius¹⁹⁹.

Užbaiga

102

1521 m. atgal į Livoniją iš karto grįžo ne visi. Kovo 3 – balandžio 2 d., kovo 11 – balandžio 2 d., kovo 22 – balandžio 14 d. vykusiose taikos derybose Rysenburge ir Torunėje (*Thorn*) dalyvavo Karkuso vaitas²⁰⁰. Kovo 22 – balandžio 14 d. Frydlande (*Friedland*) sudaryta išlaidų sąmata nurodo livoniečių atstovus: Felino (*Fellin*, dab. *Viljandi*) kumpaną, Cėsių (*Wenden*) kumpaną, Livonijos Rasytės (*Rositten*) vaitą, Karkuso (*Karkhus*) vaitą, Pernu (*Pernau*) hauskomtūrą, Zonenburgo (*Sonnenberg*) vaitą, Vaizenštaino (*Weissenstein*) hauskomtūrą, Revelio hauskomtūrą, Felino komtūrą, Drostą von Wiesenburgą, Reynoltą von der Rhurą, Thonburgką, Wittmandorffą, Plettenbergą, Rossitherį, Fabianą von Mauleną²⁰¹. Ką jie veikė iki prasidedant deryboms, atskleidžia gegužės 7 d. Karaliaučiuje didžiojo magistro Albrechto von Brandenburgo-Ansbacho į Livoniją siųstas laiškas Joachimui von Viereckui (Jochim Vireck). Jis piktinosi įžeidžiančiu Joachimovo pareiškimu, kad vykstant kovoms tarp lenkų ir livoniečių dalinių didysis magistras su Heydecku esą nieko neveikė Mazovijoje (*Masowien*). Reikalavo susilaikyti nuo šmeižto²⁰².

Buvusių šalininkų priekaištų Vokiečių ordino vadovybei netrūko. Viereckas nenusiramino, nes birželio 23 d. iš Rygos jis išsiuntė du laiškus: didžiajam magistrui ir Klaipėdos komtūriui hercogui Erichui von Braunschweigui. Pirmajam nusiuntė didįjį magistrą Friedrichą Truchsessą kaltinančių kalbų pateisinimą ir savo versiją apie žygį į Mazoviją²⁰³. Antrajam – tą patį dėl šmeižto. Užsiminė apie Georgą von Sackeną ir Klaipėdos pilį²⁰⁴.

¹⁹⁷ Laiškas didžiajam magistrui, PrUB. JH I, 3 24395 (1520-12-02. Memel).

¹⁹⁸ PrUB. JH I, 3 24416 (1520-12-08. Memel).

¹⁹⁹ PrUB. JH I, 3 24445 (1520-12-25. Ragnit).

²⁰⁰ PrUB. JH I, 3 24748 (1521-03-03/11 – 1521-04-02. o. O.).

²⁰¹ PrUB. JH I, 3 24782 (1521-03-22 – 1521-04-14. o. O.).

²⁰² PrUB. DH 295 (1521-05-07. Memel), GStA, OF 46, Bl. 44v. 2005-08-11 paskelbė D. Heckmannas.

²⁰³ PrUB. JH I, 3 24942 (1521-06-23. Riga); *Index corporis...*, S. 196 (Nr. 2863).

²⁰⁴ PrUB. JH I, 3 24943 (1521-06-23. Riga); *Index corporis...*, S. 195–196 (Nr. 2862).

Paliaubos sudarė sąlygas grįžti livoniečiams karo belaisviams. 1521 m. kovo 24 d. didysis magistras Ryzenburge (*Riesenburg*) parengė pranešimo kunigaikščiui Friedrichui von Liegnitzui juodrašį apie belaisvių Nicolascho Witwinskio ir Botho von Eulenburgo sukeitimą²⁰⁵. Prasidėjus paliauboms Prūsiją ir Livoniją paveikė netiesioginės karinės komunikacijos pasekmės. Klaipėdos ir Ragainės komturijos netapo teritoriniu atlygiu Vokiečių ordino livoniškajai šakai, o grįžę iš karo livoniečiai skleidė visuomenėje nusivylimą didžiuoju magistru. 25 000 guldenų Ordino skola Brandenburg markgrafui kurfiurstui Joachimui I Nestorui ir didžiojo magistro spaudimas dėl lėšų suteikimo jai padengti sukėlė pasipiktinimą maro bei nederliaus išvargintoje Livonijoje²⁰⁶. Livoniečiai vis tiek buvo priversti dalį jos padengti, nors ir negavo atlygio už savo ankstesnę įnašą karo metu. Tai atšaldė Livonijos santykius su Vokiečių ordinu Prūsijoje. Taigi 1519–1521 m. Ordino karinio tranzito Žemaitijos pajūriu kaštai ir kitos susijusios išlaidos prisidėjo prie bendros Ordino krizės Prūsijoje gilėjimo²⁰⁷.

Išvados

1. 1519–1521 m. Vokiečių ordino ir Lenkijos karalystės karo metu Žemaitijos pajūris išliko svarbia abiejų Ordino šakų susisiekimo grandimi. Juo keliavo kariniai daliniai, Ordino šakų bei Maskvos pasiuntiniai, vyko susirašinėjimas, gabentos karo poreikiams skirtos didelės pinigų sumos ir taurieji metalai, javai, žirgai, ginklai. Nustatyta ne mažiau kaip devyni didesni įsiveržimai ir trys svarbesni lėšų pergabenimo atvejai.

²⁰⁵ PrUB. JH I, 3 24731 (1521-03-24. Riesenburg).

²⁰⁶ Spaudimą livoniečiams ir šių nepasitenkinimą atskleidžia: PrUB. DH 302 (1521-09-05. Königsberg), 2005-12-13 paskelbė D. Heckmannas; PrUB. DH 427 (1521-09-10. Wenden), 2005-09-27 paskelbė D. Heckmannas; PrUB. DH 416 (1521-10-29. Rujen), 2010-07-01 paskelbė D. Heckmannas; PrUB. DH 380 ir DH 381 (1521-11-11. Ermes), 2009-08-11 ir 2009-08-17 paskelbė D. Heckmannas; PrUB. DH 364 (1521-11-26. Ermes), 2009-08-11 ir 2009-08-17 paskelbė D. Heckmannas; PrUB. JH I, 3 25171 (1521-11-26. o. O.); PrUB. JH I, 3 25198 (1521-12-16. Köln an der Spree), DH 305 (1522. Königsberg), 2006-01-11 paskelbė D. Heckmannas; PrUB. DH 361 (1522. o. O.), 2006-08-01 paskelbė D. Heckmannas; PrUB. DH 370 (1522. o. O.), 2008-11-11 paskelbė D. Heckmannas.

²⁰⁷ Skola įvertinta 400 000 markių. Iš 174 200 markių dalies: Livonija buvo suteikusi 75 000 markių ir Livonijos magistras dar nugabeno 100 000 guldenų (*Horngulden*); 19 200 markių gauta sidabro 1 600 ir 12 markių vertės liejiniais; 30 000 markių suteikė Maskva; 50 000 markių buvo paimta iš didžiojo magistro surenkamų mokesčių sidabro dirbiniais ir indais, žr. *Preussisches Archiv...*, Bd. 2, S. 68–70. 1521 m. sudarytame kitame didžiojo magistro skolų sąrašė išvardijami institucijos, bendruomenės, asmenys. Tarp jų: kurfiurstas Joachimas, kunigaikštis Heinrichas von Braunschweigas-Lüneburgas, Ernstas von Rechenbergas, Burkhartas von Sichau, Thilas Knebelis, Massow, Doberitzas, Lorentzas Platas, Katharina Barthelmes iš Rasteburgo, Heinrichas Adermanas iš Bremeno, Šipenbeilo (*Schuppenbeil*) vikaras Lucas Winberneris, Mattis Doringas, Melcheris von Kreitzenas, Peteris Korbersee, Tewesas Maraunsche, Jacobas Reiffas, vadinamas Waltheriu, velionis Sporas, Erasmusas Pflockas iš Breslau, Engelbrechtas Lipperheide, Karaliaučiaus burmistras Georgas, Karaliaučiaus katedros kapitulos narys Matthiasas von Watas, Karaliaučiaus miestai, Karaliaučiaus kunigų brolija, Tilžės vienuolynas, už konfiskuotas bažnyčių brangenybes Karaliaučiuje ir katedroje, Braunsberge, Prūsų Olandijoje, Klaipėdoje ir kituose šalies miestuose, žr. PrUB. JH I, 3 25268 (1521. o. O.).

Prasiveržimai suintensyvėjo 1519 m. lapkritį – 1520 m. balandį ir 1520 m. spalį – 1521 m. vasarį, bet pats didžiausias įvyko 1520 m. birželio 18 d. Jų intensyvumas sutampa su laivybai nepalankiu laiku Baltijoje tuo metu²⁰⁸. Dėl aktyvių dancigiečių kaperių veiksmų ir audrų susisiekimo sausuma pakeisti vien jūros laivais nepavyko.

2. Livonijos ir LDK karinės formuotės tiesiogiai dalyvavo karo veiksmuose Prūsijoje, o atviras livoniečių veikimas net įgijo sisteminių bruožų. Pasienio kariniai incidentai netapo Livonijos ar LDK įsitraukimo į Vokiečių ordino ir Lenkijos karalystės karą pretekstu, tačiau brėžė aktyvios šio karo periferijos ribas. Šioje periferijoje koordinuotą žemaičių, lietuvių, mazovių karinės galios demonstravimą ar agresyvius ketinimus Lenkijos pusė pasitelkė klaidinti, sklaidyti Vokiečių ordino karines pajėgas. Tai pasireiškė 1520 m. sausio pradžioje, vasario pradžioje, liepos pabaigoje, spalio pabaigoje. Žinios apie vien žemaičių rengiamą puolimą perduotos 1520 m. balandžio pabaigoje ir birželio pradžioje. Tačiau dėl susidariusių geopolitinių aplinkybių LDK buvo linkusi „užmerkti akis“ ir formaliai laikytis taikos. LDK vyresnybė tiesiogine grėsme valstybei nelaikė, jokio karo šaukimo valstybiniu lygmeniu nepaskelbė ir nepaskyrė etmono įsiveržėliams atremti, o aptartus pasienio incidentus paliko spręsti Žemaičių seniūno kompetencijai. Ji susitelkė į karą, vykusį su Maskva.

3. 1519–1521 m. Vokiečių ordino karinis tranzitas svetimos valstybės pakraščiu vyko nepaskelbus karo ar kitaip negavus leidimo. Žemaitijos seniūnui tik iš dalies pavyko kontroliuoti ir apsaugoti pajūrį, sutelkti sargybą, įrengti laikinus gynybinius įrenginius. Jo veikla kėlė pavojų pavieniams žygūnams ir mažesnėms grupėms, keliavusiems tarp Prūsijos ir Livonijos, bet gausėsi ginkluoti Ordino karių būriai įveikdavo kliūtis ir net niokojo artimas apylinkes. Aktyvesnis žemaičių pasirengimas ar bandymai stabdyti Prūsijos ir Livonijos susisiekimą minimi 1519 m. gruodį, 1520 m. sausį–kovą, birželį, lapkritį. 1520 m. vasarį–kovą, reaguojant į Ponų tarybos nuostatą laikytis taikos pasienyje, trumpam demonstratyviai nuardyti įtvirtinimai. Silpnas pajūrio ruožo apginamumas buvo lemtas ir menko šio LDK pakraščio apgyvendinimo, nes nuosekliai pasienio kolonizacijai sąlygos susidarė tik po 1525 m.²⁰⁹

4. Vokiečių ordino vadovybė buvo linkusi pervertinti realią grėsmę iš LDK ir dažnai skyrė daugiau išteklių pasiruošimams kirsti Žemaitijos pajūrio ruožą nei būtina. Trijų pasienio pilių (Tilžės, Ragainės, Klaipėdos), jų įgulų, žvalgų-vedlių ir šnipų-rėmėjų tinklo išlaikymas sudarė dalį karo išlaidų. Tuo tarpu Ordinas nuolat stokojo lėšų savo

²⁰⁸ Pvz., 1403 m. dėl didelės rizikos Hanza uždraudė savo nariams laivybą Baltijoje nuo Šv. Martyno (lapkričio 11 d.) iki Šv. Petro dienos (vasario 22 d.), žr. DOLLINGER, Philipp. *Ganzeisikii soiuiz. Torgovaia imperiia Srednevekov'ia ot Londona i Briugge do Pskova i Novgoroda*. Moskva, 2020, s. 181. XIX–XX a. pirmojoje pusėje Palangos apylinkių žvejai pradėdavo žūklės sezoną jūroje praūžus pavasario audroms po Jurginių (balandžio 23 d.).

²⁰⁹ D. Heckmannas mano, kad po 1422 m. Melno taikos pasienio ruože nuolat vykdavo daugybė smulkių susidūrimų, o taikus abiejų pusių sambūvis prasidėjo jau suregulavus Prūsijos hercogystės ir LDK sieną po 1528–1529 m., žr. HECKMANN, D. Op. cit., S. 83–92.

kariuomenės aprūpinimui ir karo samdiniams. Karinis tranzitas iš Livonijos buvo dengiamas paskolomis. Už jas livoniečiai siekė įgyti Klaipėdos ir Ragainės pilis. Nors ir trūkinėjantis, korespondencijos, pinigų sumų ir tauriųjų metalų, karo aprūpinimo dalykų (javų, žirgų, ginklų), karių srautas iš Livonijos padėjo Ordinui tęsti karą, bet neužtikrino laimėjimo. Priešingai – neišmokėtos skolos vėliau dar labiau pagilino Ordino krizę.

5. 1519–1521 m. ypatinga Vokiečių ordino karinio tranzito tarp Prūsijos ir Livonijos svarba teko Klaipėdai. Čia buvo išplaukiama / atplaukiama jūra ir iškeliaujama / atkeliaujama Žemaitijos pajūriu. Dauguma prasiveržimų pajūriu tiesiogiai susiję su Klaipėda. Jos vietininkas Wolfgangas von Holdau ar komtūras hercogas Erichas von Braunschweigas buvo įtraukti į karinio tranzito organizavimą. Ragainės vietininkas Melcheris von Haldegkas ir neįvardytas komtūras teikė tik papildomą pagalbą (rinko ir perdavinėjo informaciją, rūpinosi jau atgabentais kroviniais ir pan.). Livonijos pusėje svarbiausios Vokiečių ordino karinio tranzito tarp Prūsijos ir Livonijos kelio grandys buvo Kuldyga, Gruobinia ir jai pavaldžios Liepojos apylinkės. Ten organizavimo klausimus vietoje sprendė Kuldygos komtūras Gerhardas von der Brüggenas ir Gruobinio vaitas Heinrichas von Langenas²¹⁰.

²¹⁰ Apie šiuos livoniečius žr. FENSKE, Lutz; MILITZER, Klaus. *Ritterbrüder im livländischen Zweig des Deutschen Orden* (Quellen und Studien zur baltischen Geschichte, Bd. 12). Köln, Weimar, Wien, 1993, S. 146–147, 403–404, 758, 760.

Priedas

Diplomatų judėjimas tarp Vokiečių ordino Prūsijos ir Livonijos 1519–1521 m.

Misijos judėjimo kryptis	Misijos dalyviai	Sausumos ar jūros kelias ir tikėtinas Žemaičių pajūrio kirtimo laikas
1519 m. balandžio 7 d. (Cėsys) – balandžio 19 d. (Karaliaučius)	Didžiojo magistro pasiuntinys Dietrichas von Schönbergas	Tikėtina, jūros
1519 m. antros savaitės po šv. Velykų antradienį (Liepoja) – gegužės 9 d. (Labguva)	Maskvos pasiuntinys bojarino sūnus Konstantinas Zamytskis su vertėju Istomu Malyj	Jūros
1519 m. gegužės 20 d. (Labguva) – rugpjūtis (Maskva)	Didžiojo magistro pasiuntinys oberkumpanas Friedrichas von Heydeckas	Nenustatyta
1519 m. birželio 5 d. (Labguva) – birželio 30 d. (Maskva)	Maskvos pasiuntinio žmogus Michailas ir didžiojo magistro žmogus Stepanko	Nenustatyta, tikėtina, birželio pradžioje
1519 m. rugsėjo 16 d. (Pskovas) – rugsėjo 20 d. (Klaipėda)	Maskvos pasiuntinio Vasilijus Beloi, Aleksandro sūnus	Nenustatyta, tikėtina, rugsėjo 19 d.
1519 m. spalio 2 d. (Karaliaučius) – spalio 21 d. (Ryga)	Didžiojo magistro pasiuntinys Karaliaučiaus hauskomtūras Michaelis von Drahe	Nenustatyta, tikėtina, iki spalio 17 d.
1519 m. spalio 2 d. (Ryga) – spalio 6 d. (Žuvininkai)	Nenustatytas Maskvos pasiuntinys	Sausuma, tikėtina, apie spalio 4 d.
1519 m. spalio 21 d. (Ryga) – spalio 30 d. (Klaipėda)	Maskvos pasiuntinys djakas Ivanas Nekrasas Charlamovas	Sausuma, tikėtina, spalio 29 – spalio 30 d.
1519 m. ? (Klaipėda) – lapkričio 27 d. (Maskva)	Maskvos pasiuntinio djako Ivano Nekraso Charlamovo žygūnas pskovietis Ivaško Skrypica	Nenustatyta, tikėtina, lapkričio pradžioje
1519 m. gruodžio 11 d. (Karaliaučius) – gruodžio 30 d. (Ryga)	Didžiojo magistro pasiuntinys magistro dvaro maršalas Melchioras Rabensteineris	Tikėtina, sausuma gruodžio 13–25 d.
1520 m. balandžio 8 d. (Klaipėda) – gegužė (Cėsys)	Didžiojo magistro pasiuntiniai Karaliaučiaus hauskomtūras Michaelis von Drahe, Tilžės prievaizdas Eberhartas von Freibergas	Nenustatyta
1520 m. rugpjūčio 8 d. (Prūsija) – rugpjūčio 21 d. (Pskovas)	Maskvos pasiuntiniai djakas Ivanas Nekrasas Charlamovas ir Oleša (Aleksandras) Semenovas Šernas	Nenustatyta, tikėtina, rugpjūčio pabaigoje
1520 m. gruodžio 2 d. (Karaliaučius) – 1521 m. vasario 4 d. (Pskovas)	Didžiojo magistro pasiuntinys Albrechtas von Schliebenas su Maskvos pasiuntiniais	Nenustatyta, tikėtina, gruodžio pradžioje

Straipsnyje naudoti publikuoti šaltiniai

- Acta Tomicana*. T. 4–5. Ed. Stanisław GORSKI. Poznań, 1855.
- Handlingar till Nordens Historia 1515–1523* (Historiska Handlingar, del. 39–41). [Vol.] I–II:1–2–III. Utg. Lars SJÖDIN. Stockholm, 1967–1979.
- Hanserecesse*. Abt. 3, Bd. 7: *Von 1477–1530*. Bearb. von Dietrich SCHÄFER. Leipzig, 1905.
- Index corporis historico-diplomatici Livoniae, Esthoniae, Curoniae oder Kurzer Auszug aus derjenigen Urkunden-Sammlung, welche für die Geschichte und das alte Staatsrecht Liv-, Ehst-, und Kurland's*. Bd. 2. Hrsg. von Karl Eduard von NAPIERSKY. Riga, Dorpat, 1835.
- JOACHIM, Erich. *Die Politik des letzten Hochmeisters in Preußen Albrecht von Brandenburg*. 3 Theile. Leipzig, 1892–1895.
- Die Königsberger Chroniken aus der Zeit des Herzogs Albrecht*. Hrsg. von Friedrich Adolph MECKELBURG. Königsberg, 1865.
- LOBIN, Aleksei. Poslanie gosudaria Vasiliia III Ivanovicha imperatoru Karlu V ot 26 iunija 1522 g.: opyt rekonstruktsii teksta. *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*, 2013, No. 1, s. 130–141.
- LOBIN, Aleksei. Poslaniia Vasiliia III velikomu magistru Al'brekhtu 1515 g. iz sobraniia Istoricheskogo kenigsbergskogo sekretного arkhiva. *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*, 2012, No. 1, s. 141–152.
- Preussisches Archiv oder Denkwürdigkeiten aus der Kunde der Vorzeit*. Bd. 1–3. Hrsg. von Karl FABER. Königsberg, 1809–1810.
- Pamiatniki diplomaticheskikh "snoshenii Moskovskago gosudarstva s" Nemetskim" Ordenom" v" Prussii 1516–1520 g.* Red. Gennadii KARPOV". Sankt-Peterburg", 1887.
- Regesta historico-diplomatica Ordinis S. Mariae Theutonicorum*. Pars I–II. Ed. Erich JOACHIM, Walther HUBATSCH. Göttingen, 1948–1973.
- Scriptores rerum prussicarum*. Bd. 6. Hrsg. von Walther HUBATSCH, bearb. von Udo ARNOLD. Frankfurt a. M., 1968.
- Simon Grunau's Preussische Chronik*. Bd. II. Hrsg. von Max PERLBACH, Rudolf PHILIPPI, Paul WAGNER. Leipzig, 1889.
- Vokiečių ordino dokumentų registrai, žr. <<https://www.spaetmittelalter.uni-hamburg.de/Urkundenbuch/>>, paskutinį kartą žiūrėta 2024-11-15.

Straipsnyje naudoti ankstesni tyrimai

- ARBUSOW, Leonid. *Grundriss der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands*. Mitau-Riga, 1889.
- ARBUSOW, Leonid. *Wolter von Plettenberg und der Untergang des Deutschen Ordens in Preussen*. Leipzig, 1919.
- ARBUZOV", Leonid". *Ocherk istorii Lifliandii, Estliandii i Kurliandii*. Sankt-Peterburg", 1912.
- BACZKO, Ludwig, von. *Geschichte Preussens*. Königsberg, 1795.
- BISKUP, Marian. *Polska a Zakon Krzyżacki w Prusach w początkach XVI wieku: źródła sekularyzacji Prus Krzyżackich*. Olsztyn, 1983.
- BISKUP, Marian. Das Problem des Söldner in der Streitkräften des Deutschordenstaates vom Ende des 14. Jahrhudersts bis 1525. In *Das Kriegswesen der Ritterorden im Mittelalter* (Universitas Nicolai Copernici Ordines militares Colloquia Torunensia Historica, VI). Hrsg. von Zenon Hubert NOWAK, 1991, S. 49–74.
- BISKUP, Marian. „Wojna pruska“, czyli Wojna Polski z Zakonem Krzyżackim z lat 1519–1521. Olsztyn, 1991.
- BISKUP, Marian. *Wojny Polski z zakonem krzyżackim (1308–1521)*. Gdańsk, 1993.
- ČELKIS, Tomas. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kelių evoliucija. Sausumos užvaldymas*. Vilnius, 2021.
- ČELKIS, Tomas. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorija: sienų samprata ir delimitaciniai procesai XIV–XVI amžiuje*. Vilnius, 2014.

- DOLLINGER, Philipp. *Ganzeiskii soiuз. Torgovaia imperiia Srednevekov'ia ot Londona i Briugge do Pskova i Novgoroda*. Moskva, 2020.
- DUNDULIS, Bronius. Lietuva ir Ordino valstybės žlugimas (1466–1525 m.). *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija*, 1969, t. X, p. 159–168.
- FENSKE, Lutz; MILITZER, Klaus. *Ritterbrüder im livländischen Zweig des Deutschen Orden* (Quellen und Studien zur baltischen Geschichte, Bd. 12). Köln, Weimar, Wien, 1993.
- FORSTREUTER, Kurt. *Preussen und Russland im Mittelalter. Die Entwicklung ihrer Beziehungen vom 13. bis 17. Jahrhundert*. Königsberg, Berlin, 1938.
- HECKMANN, Dieter. „Der Samaitische Strand“. Beobachtungen zur Rechtsqualität einer Verkehrsverbindung zwischen den Deutschordensherrschaften Preußen und Livland vom 15. bis zum frühen 16. Jahrhundert. In *Deutschordensgeschichte aus internationale Perspektive. Festschrift für Udo Arnold zum 80. Geburtstag*. (Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, Bd. 85). Hrsg. von Roman CZAJA, Hubert HOUBEN. Ilmtal-Weinstraße, 2020, S. 83–92.
- Hetmani Rzeczypospolitej Obojga Narodów*. Red. Mirosław NAGIELSKI. Warszawa, 1995.
- HUBATSCH, Walther. *Albtecht von Brandenburg-Ansbach, Deutschordens Hochmeister und Herzog in Preussen 1490–1568*. Köln-Berlin, 1960.
- IVINSKIS, Zenonas. Kovos bruožai dėl Žemaičių ir jų sienų. *Athenaeum*, 1935, t. 4, p. 54–117; tas pats: IVINSKIS, Zenonas. *Kovos bruožai dėl Žemaičių ir jų sienų*. Kaunas, 1936.
- KHOROSHKEVICH, Anna. *Russkoe gosudarstvo v sisteme mezhdunarodnykh otnoshenii kontsa XV – nachala XVI v.* Moskva, 2003.
- LOBIN, Aleksei. Plany voennogo sotrudnichestva Tevtonskogo ordena i Rossii v 1517–1522 gg. *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*, 2014, No. 1, s. 11–26.
- POCIECH, Władisław. *Geneza hołdu pruskiego (1467–1525)*. Gdynia, 1937.
- ROWELL, S.C. The Lithuano-Prussian Forest Frontier, c. 1422–1600. In *Frontiers in Question: Eurasian Borderlands, 700–1700*. Ed. by Daniel POWER, Naomi STANDEN. Houndmills-Basingstoke, 1999, pp. 182–208.
- SACH, Maik. *Hochmeister und Großfürst. Die Beziehungen zwischen dem Deutschen Orden in Preußen und dem Moskauer Staat um die Wende zur Neuzeit* (Quellen und Studien zur Geschichte des östlichen Europa, Bd. 62). Stuttgart, 2002.
- TYSZKIEWICZ, Jan. *Ostatnia wojna z Zakonem Krzyżackim 1519–1521*. Warszawa, 1991.
- UEBERSBERGER, Hans. *Österreich und Russland seit dem Ende des 15. Jahrhunderts*. Bd. 1: *Von 1488–1605*. Wien-Leipzig, 1906.
- URBAN, William. *The Last Years of the Teutonic Knights: Lithuania, Poland and the Teutonic Order*. Barnsley, 2019.
- URBAN, William L. *The Teutonic Knights: A Military History*. Barnsley, 2003.
- URBAN, William. *Žalgiris ir kas po jo. Lietuva, Lenkija ir Vokiečių ordinas – nemirtingumo beieškant*. Vilnius, 2004.
- VARAKAUSKAS, Rokas. *Lietuvos ir Livonijos santykiai XIII–XVI a.* Vilnius, 1982.
- VOIGT, Johannes. *Geschichte Preussens, von den ältesten Zeiten zum Untergange der Herrschaft des Deutschen Ordens*. Bd. 9. Königsberg, 1839.
- VOIGT, Johannes. *Handbuch der Geschichte Preussens bis zur Zeit der Reformation*. Bd. 3. Königsberg, 1843.
- WIESE, Julius. *Herzog Erich von Braunschweig, der letzte Komtur des Deutschordens zu Memel*. Königsberg, 1908.
- WIJACZKA, Jacek. *Albrecht von Brandenburg-Ansbach (1490–1568): ostatni mistrz zakonu krzyżackiego i pierwszy książę „w Prusiech“*. Olsztyn, 2010.
- WIMMER, Elke. Livland – ein Problem der habsburgisch-russischen Beziehungen zur Zeit Maximilians I. In *Deutschland-Livland-Russland. Beiträge aus dem Historischen Seminar der Universität Hamburg*. Hrsg. von Norbert ANGERMANN. Lüneburg, 1988, S. 53–110.

THE MOVEMENT OF THE ARMY OF THE TEUTONIC ORDER ALONG THE ŽEMAITIJAN COASTAL STRIP, 1519–1521

Dainius Elertas

Summary

This article is the first attempt to shed a more detailed light on the role that the Palanga nexus of interaction in the narrow stretch between Prussia and Livonia, part of the Grand Duchy of Lithuania, played in the war between the Kingdom of Poland and the Teutonic Order (1519–1521). During the conflict, this Baltic Sea coastal strip of the *starostwo* of Žemaitija in the Grand Duchy remained a crucial link in communication between the two branches of the Teutonic Order. Although the war involved the Order's Prussian branch, and the main theatre of war unfolded in Prussia and the area bordering Mazovia, the coastal strip served as a route for moving soldiers, envoys of the Teutonic Order and the Grand Duchy of Moscow, couriers carrying correspondence, and the transport of large sums of money for the war effort, in addition to precious metals, grain, horses and weapons. The research aims to clarify the actions of all parties mentioned in the Teutonic Order's documents and chronicles, covering the movement of services, volunteers and mercenaries. It reconstructs the sequence of events to get a better understanding of the war itself, and to deepen the study of relations between the Grand Duchy of Lithuania and the Teutonic Order. Particular attention is paid to hazardous journeys undertaken, with the most notable incidents presented in detail.

The author identifies three main groups of travellers: armed escorts for diplomatic missions and correspondence, armed guards transporting money and precious metals, and military contingents. The sources allow us to identify at least nine major military incursions by Teutonic forces into the Palanga strip, and three major cases involving the transport of money. These incursions intensified between November 1519 and April 1520, and between October 1520 and February 1521, periods which coincided with unfavourable sailing conditions on the Baltic Sea. This shows clearly the importance of the Palanga strip to the Teutonic Order, and the fact that that due to frequent storms and the activities of Danzig privateers, seagoing vessels could not completely replace land transport across it.

Military transit across the borders of the Grand Duchy of Lithuania, important as it was to the Teutonic Order, passed along the Baltic shore, which did not belong to the Order. During the whole period of 1519 to 1521, it took place without any declaration of war against Lithuania, and without obtaining permission. With Teutonic forces of up to 2,000 soldiers crossing the region (this was the largest force, mentioned in records on 18 June 1520), the *starosta* of Žemaitija in Lithuania achieved only limited success in controlling and protecting the coast and mobilising guards, despite the fact that he even attempted to build temporary defensive structures. While these measures posed a danger to couriers and smaller travelling parties moving between Prussia and Livonia, large armed groups managed to overcome these obstacles. At times they devastated nearby areas. However, the Žemaitijans, whose more active preparations or attempts to stop the movement of the

Teutonic Order are mentioned in December 1519, January to March, June, and November 1520, were limited by Lithuania's official position in maintaining peace. In February and March 1520, in response to the decision by the Lords' Council to keep the peace on the border, they had to demonstrably dismantle their defences, albeit temporarily. In general, Lithuania did not consider this transit a direct threat, did not declare war on a state level, and did not appoint a *hetman* to repel the invaders. Focusing most of its efforts on the war with Moscow, which was going on at the time, it left the *starosta* of Žemaitija to deal with these border incidents.

While the Grand Duchy of Lithuania continued to adhere to the terms of 'the eternal peace', the Teutonic Order tended to overestimate the threat from Lithuania, and often allocated more resources than necessary to prepare for crossing the Žemaitijan coast. The maintenance of three border castles (Tilsit, Ragnit and Memel), their garrisons, scouts, guides and spies, made up part of the costs of war. The Teutonic Order constantly lacked funds at that time to keep its army and mercenaries. It financed military transit from Livonia with loans. In return, the Livonians sought to acquire the castles of Memel and Ragnit. The flow of correspondence, money, precious metals, war supplies (grain, horses and weapons), and soldiers from Livonia helped the Teutonic Order continue the war, but did not guarantee victory. On the contrary, unpaid debts later deepened the crisis of the Teutonic Order even further.

The research also shows that Memel played an important role in organising military transit. Troops departed from and arrived in Memel by sea, and travelled along the coast of Žemaitija. Most of the coastal breakthroughs were directly related to Memel. While Melcher von Haldegk, the representative at Ragnit, and an unnamed commander provided only additional assistance (collecting and transmitting information, taking care of cargo that had already been delivered, etc), Wolfgang von Holdau, the representative at Memel, or the commander Duke Erich von Braunschweig were directly involved in organising military transit. On the Livonian side, the most important links in the Teutonic Order's military transit route between Prussia and Livonia were Goldingen (now Kuldīga), Grobin (Grobiņa), and the surrounding area of Lyva (now Liepāja), which was subordinate to it. Organisational issues there were dealt with locally by Gerhard von der Brüggen, the commander of Goldingen, and Heinrich von Langen, the administrator of Grobin.